

**АРЬС ШИРНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ДЭМЖИХ ТАЛААР ТӨРӨӨС
БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГО, ГАДААДЫН ЗАРИМ
ОРНЫ ТУРШЛАГА**

*Г.Алтан-Оч PhD, Ц.Болормаа,
Ч.Онончимэг, Т.Саулегүл, Д.Халиун*

АГУУЛГА

СУДАЛГААНД АШИГЛАСАН НЭР ТОМЬЁО

НЭГ МОНГОЛ УЛСЫН АРЬС ШИРНИЙ САЛБАРЫН ТАЛААР
БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГО, ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

ХОЁР: ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ АРЬС ШИРНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ
ДЭМЖИХ ТАЛААР БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГО

- 2.1. БНХАУ
- 2.2. ОХУ
- 2.3. БНЭУ
- 2.4. БНТУ
- 2.5. БНСВУ

ХАВСРАЛТ - 1

ХАВСРАЛТ - 2

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНД АШИГЛАСАН НЭР ТОМЬЁО

Судалгаанд арьс ширний салбарын зарим нэр томьёог “**Арьс, ширний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт батлах тухай**” Монгол Улсын Засгийн газрын 2013 оны 300 дугаар тогтоолд тусгасан утгаар ашигласан болно. Үүнд:

- “анхан шатны боловсруулалт хийсэн арьс, шир” гэж химийн болон механик аргаар боловсруулсан, идээлсэн, будсан болон будаагүй, тосолсон, хатаасан, өнгө засал хийгээгүй арьс, ширийг;
- “гандсан арьс, шир” гэж химийн аргаар үсийг нь унагаасан, механик аргаар шар махыг нь авсан, давс, хүчлээр боловсруулж, чанарын хамгаалалт хийсэн түүхий арьс, шир болон идээлэхэд бэлтгэж давс, хүчлээр боловсруулж, хөөлтгүй болгосон арьс, ширийг;
- “вет-блю” гэж химийн аргаар үсийг нь унагаасан, үсний угийг нь бүрэн гүйцэд авсан, механик аргаар халимлаж шар махыг авсан, өнгөн болон шар махан тал нь цэвэр толигор, нугалаасгүй, толбогүй, сульфат хромын суурьлаг давсаар нэвт идээлэгдсэн, жигд өнгөтэй нойтон хөх арьс, ширийг;
- “вет вайт” гэж химийн аргаар үсийг нь унагаасан, үсний угийг нь бүрэн гүйцэд авсан, механик аргаар халимлаж шар махыг авсан, өнгөн болон шар махан тал нь цэвэр толигор, нугалаасгүй, толбогүй, сульфат хромын суурьлаг давснаас бусад идээлэгчээр идээлсэн нойтон цагаан арьс, ширийг;
- “краст” гэж энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.3, 1.5.4-т заасан хагас боловсруулсан арьс, ширэнд нэмэлт идээлэг хийж, будсан болон будаагүй, тосолж, элдэж, тэлж хатаасан, өнгө засал хийгээгүй арьс, ширийг;
- “хувцасны савхи буюу шевред” гэж энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.5-д заасан краст (хагас боловсруулсан хонины арьс)-ыг цаашид хувцасны зориулалтаар гүйцэд боловсруулж, өнгө засал хийсэн хонины арьсыг;
- “илэг” гэж энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.5-д заасан краст (хагас боловсруулсан арьс, шир)-ыг шар махан талаас нь зүлгэж, цаашид гүйцэд боловсруулсан арьс, ширийг;
- “нубук” энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.5-д заасан краст (хагас боловсруулсан арьс, шир)-ыг нүүрэн талаас нь зүлгэж, цаашид гүйцэд боловсруулсан арьс, ширийг;
- “хром” энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.5-д заасан краст (хагас боловсруулсан шир)-ыг цаашид гүйцэд боловсруулж, өнгө засал хийсэн ширийг;
- “юфть” энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.3 болон 1.5.4-т заасан хагас боловсруулсан ширэнд нэмэлт идээлэг хийж, будсан болон будаагүй, их хэмжээгээр тосолж, элдэж, тэлж хатаасан, өнгө засал хийсэн ширийг;
- “булигаар” энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.3 болон 1.5.4-т заасан хагас боловсруулсан ширэнд нэмэлт идээлэг хийж, будсан болон будаагүй, тосолж, элдэж, тэлж хатаасан, өнгө засал хийсэн, хээ тавьж арласан ширийг;

- “шевро” энэхүү техникийн зохицуулалтын 1.5.5-д заасан краст (хагас боловсруулсан ямааны арьс)-ыг цаашид гүйцэд боловсруулж, өнгө засал хийсэн ямааны арьсыг ойлгоно.

Судалгааны хураангуй:

Судалгааны агуулгын хүрээнд Монгол болон бусад орнуудын (БНХАУ, ОХУ, БНЭУ, БНТУ, Вьетнам улс) арьс ширний салбарын өнөөгийн байдал, төрөөс баримталж буй бодлого болон Засгийн газрын дэмжлэгийн талаарх мэдээллийг оруулсан ба БНЭУ, БНТУ-ын арьс ширний салбарт хийсэн СВОТ шинжилгээ, Турк улсын хагас боловсруулсан арьс ширний өртгийн шинжилгээ зэрэг аналитик мэдээлэл, мөн судалгаанд хамрагдсан орнуудын арьс ширний салбарын хөгжлийн цаашдын чиг хандлага, тулгарч буй сорилт хийгээд хүрэхийг зорьж буй түвшин зэрэг мэдээллийг хамруулсан болно. Арьс ширний салбарын суурь зардлуудын үнэ тарифын зохицуулалтын талаарх мэдээллийг захиалагчид өмнө нь хүргүүлсэн “Үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого, үйлдвэрлэлийн суурь зардлын үнэ тарифын зохицуулалт болон гадаадын зарим орны туршлага” сэдэвт судалгаанаас үзэх боломжтой.

Судалгаанаас үзэхэд, ОХУ болон БНХАУ-ын хувьд хагас боловсруулсан арьс ширний өртөгт түүхий эдийн эзлэх хувийн жин 55-60 хувь буюу дийлэнх хувийг эзэлж байгаа нь тухайн салбарын бүтээгдэхүүний өртөг малын тоо хэмжээ, тарифын болон тарифын бус зохицуулалтаас ихээхэн хамааралтай байгааг харуулж байна. Дээрх хоёр орны хувьд түүхий эдийн хомсдол нь томоохон асуудал болоод байгаа бөгөөд аль болох түүхий болон хагас боловсруулсан арьс шир экспортод гаргахгүй байх, дотооддоо бүрэн боловсруулалт хийж нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэл явуулахыг эрмэлзэж байгаас харагдаж байна. Түүхий эдийн хэмжээнээс гадна түүхий эдийн чанар чухал ач холбогдолтой бөгөөд гологдолгүй, хаягдал багатай түүхий эд боловсруулахад төрөөс онцгойлон анхаарч дэмжлэг үзүүлдэг байна. Арьс ширний үйлдвэрлэлийн хувьд аль болох байгаль орчинд ээлтэй химийн бодис, техник, технологийг нэвтрүүлэх нь чухал хэмээн үзэж төрөөс тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж байна.

Хятад улсын хувьд арьс ширний үйлдвэрлэлийг кластер буюу үйлдвэрлэлийн паркад төвлөрүүлж, зөвхөн тухайн кластерт үйл ажиллагаа явуулж байгаа нөхцөлд суурь хэрэглэгдэхүүн болох ус, цахилгаан, дулааны үнэ тарифын хөнгөлөлт үзүүлэх, мөн бохир усны цэвэрлэгээг нэгдсэн журмаар шийдвэрлэж, тодорхой байгууллагаас хяналт тогтоон ажиллах зэрэг аргуудыг хэрэгдэж байна.

БНЭУ-ын хувьд арьс ширний экспортоор дэлхийд 9-рт, арьсан гуталны үйлдвэрлэлээр дэлхийд 2-рт орж байна. Арьс ширний салбарын хөгжлийн цаашдын чиг хандлага нь нэмүү өртөг шингээсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг эрчимтэй хөгжүүлэх, бүтээгдэхүүний экспортыг хурдацтай нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэж байгаа тул хагас боловсруулсан арьс ширийг гадаадад худалдан борлуулахаас татгалзах бодлого баримталж байна. “Энэтхэгийн арьс ширний салбарыг хөгжүүлэх хөтөлбөр”-ийн хүрээнд үйлдвэрлэлийн технологийн сайжруулалтыг шат дараатайгаар дэмжих, инноваци, байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх, хүний нөөцийн хөгжил, тэр

дундаа гар урчуудын техник, ур чадварыг хөгжүүлэх болон шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангах зэрэг арьс ширний салбарын гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгсэн олон арга хэмжээнүүдийг авч байна.

БНТУ-ын хувьд, хагас боловсруулсан арьс ширний нийт өртгийн 61 хувийг үндсэн түүхий эд, 18 хувийг дайвар бүтээгдэхүүн, 11 хувийг ажиллах хүчний зардал ба нийгмийн зардал, 3 хувийг санхүүжилт ба элэгдэл хорогдлын зардал, үлдсэн 6 хувийг үйлдвэрлэлийн суурь зардал буюу цахилгаан, ус, дулааны зардал эзэлж байна. Тус улсын хувьд боловсруулаагүй арьс ширний нөөцийн хомсдол, бүтээгдэхүүний нийт өртөгт шингэх зардлууд өндөр үнэ өртөгтэй байгаа нь үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварт сөргөөр нөлөөлж байна гэж үздэг. Ажиллах хүчний зардал, цахилгаан эрчим хүчний үнэ тариф, материал техникийн хангамж, хог хаягдлын зардал нь үйлдвэрлэлийн өртөгт хамгийн их нөлөө үзүүлдэг байна.

Үйлдвэрлэлд ашиглаж буй технологиос тухайн салбарын өрсөлдөх чадвар ихээхэн шалтгаалахаас гадна арьс ширний үйлдвэрлэлийг дэд бүтэц хөгжсөн, хог хаягдал болон цэвэрлэх байгууламжийн асуудалыг нэгдсэн журмаар шийдвэрлэсэн, зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд явуулах нь зүйтэй гэдэг нь судалгаанд хамруулсан ихэнх орны туршлагаас харагдах бөгөөд төрийн бодлого, авч буй арга хэмжээ нь ч үүнд чиглэгдэж байна.

НЭГ. МОНГОЛ УЛСЫН АРЬС ШИРНИЙ САЛБАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТӨРӨӨС БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГО

Арьс ширний салбарын өнөөгийн байдал:

Өнөөгийн байдлаар Монгол улсын арьс ширний салбарт арьс шир боловсруулах 35 үйлдвэр, бэлэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг 100 гаруй үйлдвэр үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд арьс шир боловсруулах үйлдвэрүүдийг хүчин чадлынх нь хувьд авч үзвэл 56% нь том үйлдвэр, 25% нь дунд үйлдвэр, 19% нь жижиг үйлдвэр байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл жил тутам өсөж байгаа бөгөөд салбарын нийт бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл 2011 онд 33 200.8 сая.төг байсан бол 2014 онд 43 777.3 сая.төг болж 24 хувиар өссөн. Арьс шир боловсруулах, ширэн эдлэл үйлдвэрлэлийн хувьд 2011 онд 2 547.5 сая.төг байсан бол 2015 онд 24 183 сая.төг болж 12 дахин өссөн байна.

Манай улсын арьс ширний салбараас улсын төсөвт төвлөрүүлэх боломжтой орлогын талаар Монголын арьс ширний холбооноос хийсэн судалгаанд дурдсанаар, "... манай улс арьс ширийг түүхийгээр нь гадаадад гаргаж байгаагаас жилд 60.6 тэрбум төгрөг алдаж байгаа ба хэрэв уг арьс ширийг 100 хувь хагас боловсруулбал 86.7 тэрбум төгрөгийн орлого олох боломжтой гэсэн тооцоо гаргажээ. Хэрэв савхи, гутлын хром хийж экспортод гаргавал 138.2 тэрбум төгрөгийн орлого, 100 хувь бэлэн хувцас савхин эдлэл хийвэл 350 тэрбум төгрөгийн орлого олох боломжтой гэж үзсэн байдаг.

*Арьс, арьсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, борлуулалтаар нь авч үзвэл:
сая.төгрөгөөр*

	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он
Арьс, арьсан бүтээгдэхүүн нийт үйлдвэрлэл	33 200.8	40 067.3	40 777.3	43 020.1	-
Арьс шир боловсруулах, ширэн эдлэл гутал үйлдвэрлэл	2 547.5	9 176.5	10 343.9	16 062.4	24 183.0
Арьс шир боловсруулах, ширэн эдлэл гутал борлуулалт	2 451.5	8 565.1	8 409.3	14 911.1	22 983.7

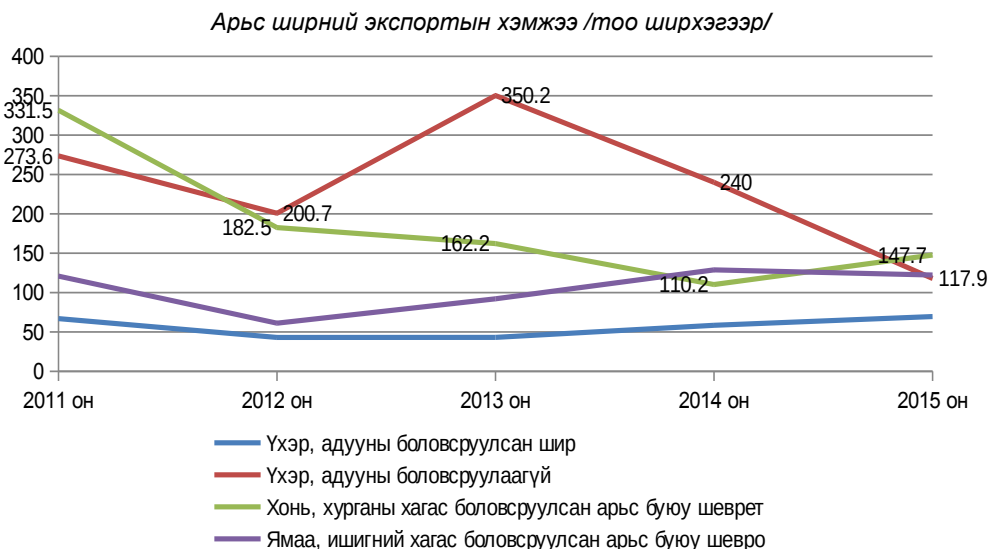
Манай улсын малын тоо толгой өсч жил бүр дунджаар 800 гаруй мянган ширхэг арьс, шир нэмж бэлтгэн, мөн нийт арьс, ширний нөөцийг давуулан ашиглаж чадах хүчин чадал бүхий арьс, шир боловсруулах 40 гаруй, 14 үйлдвэрүүд үйл ажиллагаа явуулж байна. Өөрөөр хэлбэл анхан шатны боловсруулалтын хүчин чадал түүхий эдийн нөөцөөс 12.6 хувиар давжээ. Гэсэн хэдий ч эдгээр үйлдвэрүүд нь хүчин чадлынхаа 30-40 орчим хувийг ашиглаж, үлдэх хэсэг нь гадаадын худалдаачдаар дамжин экспортод гарсаар байна.

Дэлхийн зах зээлд жилд дунджаар олон улсын стандартын шаардлага хангасан 60-70 сая ширхэг хонины нэхий болон ямааны арьсны хэрэгцээ байгаагаас манай улс 10-аас доошгүй хувийг нь нийлүүлэх бололцоотой юм байна.

Монгол Улсын арьс ширний түүхий эдийн экспортыг авч үзвэл:

Арьс ширний салбарын гадаад худалдааны экспортын хэмжээ

Гадаад худалдааны үндсэн үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	2011 он	2012 он	2013 он	2014 он	2015 он
Нийт эргэлт	сая.ам.доллар	11 415.85	11 123.50	10 627.40	11 011.20	8 466.60
Экспорт	сая.ам.доллар	4 817.50	4 384.60	4 272.70	5 774.60	4 669.50
Арьс ширний салбарын экспорт						
Түүхий болон боловсруулсан арьс, шир, ангийн үс, эдгээрээр хийсэн эдлэл	мян.ам.доллар	51 130.1	30 548.3	35 170.4	35 800.5	33 805.6
Үхэр, адууны боловсруулсан шир /сая.дм2/	тоо ширхэг	66.9	43.0	43.1	58.4	69.5
	үнийн дүн /мян.ам.доллар/	9 695.3	5 339.1	5 364.9	7 981.9	8 284.6
Үхэр, адууны боловсруулаагүй мян.ш	тоо ширхэг	273.6	200.7	350.2	240.0	117.9
	үнийн дүн /мян.ам.доллар/	2 863.6	2 162.1	4 105.9	2 870.8	1 799.4
Хонь, хурганы хагас боловсруулсан арьс буюу шеврет /сая.дм2/	тоо ширхэг	331.5	182.5	162.2	110.2	147.7
	үнийн дүн /мян.ам.доллар/	28 197.9	16 074.2	15 316.8	10 880.5	12 274.3
Ямаа, ишигний хагас боловсруулсан арьс буюу шевро /сая.дм2/	тоо ширхэг	120.9	61.1	92.1	128.8	122.3
	үнийн дүн /мян.ам.доллар/	9 935.7	6 549.5	9 883.6	13 737.6	10 256.8

Манай улсын арьс, ширний салбарын гадаад худалдааны экспорт БНХАУ-аас шууд хамааралтай бөгөөд нийт арьс, арьсан бүтээгдэхүүний 90 орчим хувийг БНХАУ руу экспортлож байна. Гадаад худалдааны 2011-2015 оны арьс ширний экспортын хэмжээг авч үзвэл түүхий болон боловсруулсан арьс, шир, ангийн үс, эдгээрээр хийсэн эдлэлийн экспортын хэмжээ 2015 онд 33 805.6 мян.ам.доллар болж 2011 онтой харьцуулахад 34%-аар буурсан ба өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 1995.0 мян.ам.доллар буюу 6 хувиар буурсан байна.

Арьс ширний салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжих хүрээнд төрөөс хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ:

Арьс, арьсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн салбарыг дэмжих бодлогын хүрээнд 2002-2012 он хүртэлх хугацаанд төрийн бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт төдийлөн хангалтгүй байсан бол 2012-2016 оны Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөр болон арьс шир боловсруулах үйлдвэрүүдийн байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, эдийн засагт үзүүлэх үүргийг нэмэгдүүлэхийн тулд хэд хэдэн гол зохицуулалт бүхий баримт бичгийг баталсан болно.

“Малчид, үндэсний үйлдвэрлэгчдийг дэмжих зарим арга хэмжээний тухай” Улсын Их Хурлын 2012 оны 12 сарын 28 өдрийн 74 дүгээр тогтоолыг баталсан байна. Уг тогтоолоор дараах гол зохицуулалтыг тусгаж өгсөн. Үүнд:

- “Арьс, ширийг дотооддоо гүн боловсруулах болон түүгээр бэлэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үндэсний үйлдвэрлэгчдэд хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр зээл олгоход зориулж 140,4 тэрбум төгрөгийн нэрлэсэн үнэ бүхий 5 жилийн хугацаатай үнэт цаасыг гаргаж, арилжаалах, зээлийн жилийн хүү 7 хувиас илүүгүй байх;
- Малаа гарал үүслийн баталгаажуулалтад хамруулсан хоршооны гишүүн малчин, мал бүхий этгээдэд үндэсний боловсруулах үйлдвэрт тушаасан бог малын арьс тутамд 3000 төгрөг, адуу, үхрийн шир тутамд 15000 төгрөгийн урамшуулал олгох;

- Арьс, ширний үйлдвэрүүдийг үйлдвэрийн шинэ бүс рүү шилжүүлэх арга хэмжээг 2017 оны 12 дугаар сарын 31-ний дотор үе шаттайгаар зохион байгуулах зэрэг болно.

Арьс ширний салбарын технологийн түвшин Монгол улсын Засгийн газраас “Арьс ширэн үйлдвэрлэл худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт”-ыг 300 дугаар тогтоолоор батлан гаргаснаар арьс ширний салбарын тодорхой стандартуудыг заавал мөрдөх болгож хэрэгжүүлснээр гадаад, дотоод худалдааг эрхлэх, дэмжих эрх зүйн орчин бүрдэж байна.

Арьс ширний салбарт тулгамдаж буй гол асуудлууд:

1/ Түүхий эдийн чанар муу: Үүний шалтгаан нь малчид малаа угааж ариутгадаггүйгээс гадна, мал нядлах үедээ санамсаргүйгээс болж цоолж гэмтээх явдал их гардаг. Сорви гүврүү, нүх нь арилжих, худалдах үед мэдэгдэхгүй бөгөөд арьсыг боловсруулах явцад гарч ирдэг бөгөөд энэ нь сайн чанарын арьсан хүрэм, бусад хувцас үйлдвэрлэхэд саад учруулдаг учир нүхтэй арьсаар гол төлөв цүнх, гутал, түрийвч үйлдвэрлэдэг байна.

2/ Түүхий эдийн нийлүүлэлтийн суваг муу: Гадаадын (Хятад улсын) болон дотоодын арьс ширний ченжүүдтэй шууд холбоотой. Эдгээр ченжүүд нь арьс ширний түүхий эд худалдан авагчдийн 90 гаруй хувийг эзлээд байгаа тул түүхий эдийн үнэ тэдгээрээс шууд хамааралтай. Мөн түүхий эдийн төвлөрсөн зах байхгүй, түүхий эд нийлүүлэлтийн суваг оновчтой бүрэлдэн тогтож чадаагүйгээс үйлдвэрлэгчид түүхий эдийн хомсдол, тасалдалд орох эрсдэлүүд мөн гардаг байна.

3/ Санхүүжилтийн эх үүсвэр муу: Монголын арьс ширний үйлдвэрлэл эрхлэгчид мал нядлах богинохон хугацаанд буюу 11,12 дугаар саруудад эргэлтийн хөрөнгийн хомсдолд их ордог. Ийнхүү арьс ширний үйлдвэрүүд богино хугацаанд үлэмж хэмжээний өрөнд орж, бага хүүтэй зээл авах боломж бүхий Хятадын компаниудтай өрсөлдөх чадваргүй болдог байна.

4/ Тоног төхөөрөмжийн хоцрогдол ихтэй: Монголын арьс шир боловсруулах технологи хэт хуучирсан бөгөөд тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх, арьс ширний боловсруулалтанд химийн технологийг ашиглах нь нэн тэргүүнд авах арга хэмжээний нэг юм.

ХОЁР: ЗАРИМ ОРНЫ АРЬС ШИРНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН САЛБАРЫН ТУРШЛАГА

2.1. БНХАУ

БНХАУ-ын үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлогын тойм: Хятадын арьс, ширний үйлдвэрлэлийн хөгжлийг 1978 оны эдийн засгийн шинэтгэлийн анхны давалгаа буюу Хот болон тосгоны өмчит компаниудыг үүсгэн байгуулсан, мөн гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниуд Хятадад ихээр хөрөнгө оруулах болсон хоёр дахь давалгаатай холбон тайлбарлаж болох юм. Засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниудад хөнгөлөлт урамшуулал олгох бодлогын хүрээнд газар болон цахилгаан хангамжид хөнгөлөлт олгох, импортын татвар хураамжийг бууруулах, татвараас чөлөөлөх зэрэг арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлжээ.

Эдийн засгийн шинэтгэлийн бодлогын хүрээнд төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн эдийн засагт шилжсэн бөгөөд шинээр батлагдсан Компанийн тухай хуулиар Төрийн өмчит компаниудыг Хувьцаат хариуцлагат компаниуд болгон өөрчлөн байгуулсан. Түүнчлэн “Нээлттэй хаалганы бодлого” хэрэгжүүлсэн нь худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг либералчилж, чөлөөлж өгсөн юм. Эдгээр стратегиудыг хэрэгжүүлснээр эдийн засаг сүүлийн 30 жилийн хугацаанд жилд дунджаар 10 хувиар өсчээ. 1990-ээд онд Засгийн газраас дахин эдийн засгийн шинэтгэл явуулсны хүрээнд валютын ханш тогтоох механизм, татвар болон санхүүгийн тогтолцоог шинэчлэх, санхүүгийн зохицуулах тогтолцоог өөрчлөн байгуулах болон барууны нягтлан бодох бүртгэлийн дүрэм, журмыг нэвтрүүлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг авчээ. 2008 оны хямралаас үүдэж эдийн засаг удааширч, экспорт буурсан үед ч Хятадын Засгийн газар нь либералчлах бодлого үргэлжлүүлсэн бөгөөд эдийн засгийн өсөлтийг хангах үүднээс дэд бүтэц болон хурдны зам, төмөр зам, боомтууд, нисэх онгоцны буудлууд, цахилгаан болон харилцаа холбоо зэрэг төрөөс үзүүлэх нийтийн аж ахуйн үйлчилгээнд оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээг нэмэгдүүлсэн. Олон улсын худалдааг өргөжүүлэх урт хугацааны стратегийн хүрээнд нөөц баялаг, үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн зөөвөрлөх, экспортыг нэмэгдүүлэхэд далайн эрэг орчмын боомтуудыг хөгжүүлэх асуудал тэргүүнд тавигдаж байгаа бөгөөд дэлхийн хамгийн ачаалал ихтэй 5 боомтын 3 нь Хятадад байрлаж байна.

Гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниудыг уян хатан бодлого, татварын хувь хэмжээг бууруулах зэрэг хэлбэрээр дэмжиж байгаа юм. Үүний үр дүнд хэд хэдэн гадаадын хөрөнгө оруулалттай компани арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт хөрөнгө оруулсан бөгөөд тэдгээр нь арьсан бараа бүтээгдэхүүний экспортын дийлэнх хувийг эзэлж байна. Гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниудад үзүүлж буй дэмжлэгийн тухай дурдвал:

Татвар:

- a) ГХО-тай ААН-д ашиг олж эхэлснээс хойш 2 жилийн хугацаанд татвараас чөлөөлөх, дараагийн 3 жилд 50 хувиар хөнгөлөх;
- b) Экспортын чиглэлийн үйлдвэрлэлийн бүс дахь татварын хувь хэмжээг бууруулах: ААНОАТ нь бусад газруудад дотоодын компаниудын хувьд 55%, ГХО-тай ААН-д 40% байгаа бол Экспортын чиглэлийн үйлдвэрлэлийн бүсэд дээрх татвар нь 15% байна;
- c) Түүнчлэн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийхээ 70-аас дээш хувийг экспортолдог компаниудад татварыг 10%-аар нэмж бууруулна;
- d) Экспортын татварын буцаан олголт 2004 он хүртэл 15-17%, 2007 он хүртэл 13% байсан байна.

Хөнгөлөлт:

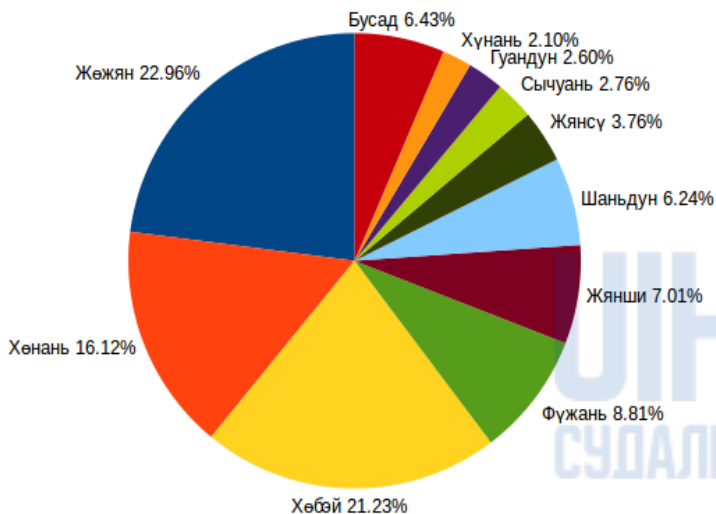
- a) Тодорхой шинжлэх ухаан, технологийн төслүүдэд судалгаа боловсруулалтын ажилд зориулан шууд санхүүгийн дэмжлэг, тэтгэмж олгох;
- b) Газрыг үнэгүй, эсхүл хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр олгох, үнэгүй олгогдсон газрууд нь орон нутгийн удирдлагын мэдэлд байна;
- c) Цахилгаан болон бусад суурь хэрэглэгдэхүүнд хөнгөлөлт эдлүүлэх;
- Зам, боомт, харилцаа холбоо, цахилгаан, усан хангамж зэрэг дэд бүтцүүдийг барьж байгуулах.

- Төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай нэг дор явуулах, нэг цонхны үйлчилгээ нэвтрүүлэх.

Арьс ширний үйлдвэрлэл нь эдгээр шинэтгэл, хөнгөлөлт, дэмжлэгийн үр шимийг хүртэж, зах зээлийг либералчилж, Дэлхийн худалдааны байгууллага /ДХБ/-д элссэн зэрэг нь импортын тарифыг бууруулж, Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд түүхий эд, химийн бодис, тоног төхөөрөмжөө хямд үнээр авч, бүтээгдэхүүнийхээ чанарыг сайжруулж олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадварыг нь дээшлүүлэх боломж олгосон байна.

Европ, АНУ зэрэг арьс ширний томоохон зах зээлүүд импортын хатуу стандарт баримталдаг нь арьс шир үйлдвэрлэгч орнуудын худалдааны хэмжээг ихээхэн хязгаарладаг байна. Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэлийн холбоо /ХАШҮХ/-оос олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн “Genuine leather mark”-гэх барааны тэмдгийг бүртгүүлжээ. Хятадын арьс ширний салбарын хөрөнгө оруулалтын дийлэнх хувийг *Zhejiang, Fujian, Guangdong, Sichuan and Chongqing* гэх 5 кластер татаж чадсан нь том хэмжээний захиалгыг зардал багатайгаар гүйцэтгэж, захиалагчид түргэн шуурхай хүргүүлэх боломжийг бүрдүүлж байгаа юм. Гадаад болон дотоодын үйлдвэрлэгч, дэлхийн томоохон брэндүүдээс авсан том хэмжээний захиалгуудыг кластер дотроо хуваарилж, цаг тухайд нь гүйцэтгэхэд дөхөмтэй байх ба нэг төрлийн үйлдвэрлэгч нар газар зүйн хувьд ойрхон байрлах нь дэд бүтцээ оновчтой, зардал багатай шийдэх, үйлдвэрлэл болон тээвэрлэлтийн зардлыг хэмнэх бололцоогоор хангаж өгсөн байна.

Бүрэн боловсруулсан арьс ширний үйлдвэрлэл, мужаар (2014 оны байдлаар)

Эх үүсвэр: Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэлийн холбоо, 2015 -9 сар

Арьс ширний үйлдвэрлэлээ кластерт төвлөрүүлэн хөгжүүлсэн нь Хятадын арьсан бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч нарын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд ихээхэн нөлөөлсөн байна. Төв болон орон нутгийн удирдлагууд нь тухайн үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх таатай орчныг бүрдүүлэхэд аж үйлдвэрийн кластеруудыг ихээхэн дэмжиж ажилладаг

бөгөөд тэдгээрийн авч хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээг дурдвал:

Чиглэл	Арга хэмжээ
Төлөвлөлт болон удирдамж	Засгийн газраас тодорхой бүсүүдэд аж үйлдвэрийн кластерыг хэт ширүүн өрсөлдөөн болон хөрөнгө оруулалтыг давхардалгүй, үр ашигтай болон зохион байгуулалттай байгуулалттай хөгжүүлэх
Нөөцийн үр ашигтай зарцуулалт	Газар, ус болон эрчим хүч зэрэг нөөцийн зарцуулалт үр ашигтай болон байгальд ээлтэй байгаа эсэхэд хяналт тавьж, хэрэгжилтийг хангуулах
Тэргүүлэгч байгууллагуудыг дэмжих, нарийвчлал, мэргэшлийг нарийвчлах	Засгийн газраас тэргүүлэгч үйлдвэрлэгч болон хамаарал бүхий үйлдвэрлэлүүдийг хөхүүлэн дэмжих, тодорхой дэмжлэг үзүүлэх
Инноваци	Засгийн газар нь компаниудад мэдээллийн технологи ашиглах, нэвтрүүлэхийг нь дэмжих, компаниуд болон судалгаа боловсруулалтын хоорондын ажиллагааг дэмжиж ажиллах
Брэнд бий болгох, бүтээх	Засгийн газар нь компаниудын болон тэдгээрийн брэндийн нэрийн бүтээгдэхүүний патент бүртгүүлэхэд үйлдвэрлэлийн холбоодыг дэмжиж байна
Орон нутгийн удирдлагын хүчин чармайлт	Орон нутгийн удирдлагууд нь өөрсдийн нутаг дэвсгэр дээрх кластеруудыг дэмжих, хөгжүүлэх, бүтээн байгуулалтыг түргэтгэх чиглэлээр төлөвлөгөө, удирдамж батлах болон холбогдох арга хэмжээнүүдийг авч ажиллаж байна. Тухайлбал: төрөөс үзүүлэх нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний платформ байгуулах, аж үйлдвэрийн кластеруудад брэнд бий болгох, аж үйлдвэрийн парк байгуулах.

Сүүлийн жилүүдэд Хятадад байгаль орчныг хамгаалах, хөдөлмөрийн хөлсийг нэмэгдүүлэх зэрэг асуудлаар тодорхой арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлснээр Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэл нь Пакистан, Африкийн орнуудтай харьцуулбал үнэтэйд тооцогдож байна. Арьс ширний үйлдвэрлэгчдэд тулгарч буй хүндрэлүүдийн тоонд түүхийн эдийн тогтвортой хангамжаас гадна оновчтой маркетингийн стратеги, удирдлагын стратеги болон хүний нөөцийн асуудлууд орж байна.

Дэлхийн санхүүгийн хямралаас үүдэн арьс ширний үйлдвэрлэлийн экспортын өсөлт удааширсантай холбоотойгоор Засгийн газраас эдийн засгийн хямралтай тэмцэх багц арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн бөгөөд үүнд гутал болон арьсан эдлэлийн үйлдвэрлэл зэрэг 10 хөнгөн үйлдвэрлэлийн салбарыг сэргээхээр тусгасан байна. Үүнээс гадна санхүүгийн хүндрэлтэй ЖДҮ-ийг санхүүгийн болон татварын бодлогоор дэмжих, тэдгээрийг хөгжүүлэхэд техник, технологийн шинэчлэл болон бүтцийн өөрчлөлт хийсэн байна. Арьс ширний үйлдвэрлэлд хэрэгжүүлсэн тодорхой бодлогын хүрээнд дараах баримт бичгийг баталсан байна. Үүнд:

- “Худалдаанд зориулсан түүхий шир болон хагас боловсруулсан арьсны импортод тавигдах шинэ шаардлага” /Худалдааны яам, Байгаль орчин хамгааллын газар болон Гаалийн ерөнхий газар №8 2009 оны 3-р сарын 2/
- “Зарим барааны экспортын татварын буцаалтын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх” /2009 оны 6-р сарын 3/

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал:

Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэлийн холбооны мэдэгдсэнээр Хятад Улс нь дэлхий арьс ширний 20% буюу жилд дунджаар 7.7 тэрбум кв.фут (71.5 тэрбум кв.дм) арьс үйлдвэрлэдэг байна. Үүнээс гадна 14 тэрбум ширхэг гутал, 70 сая ширхэг арьсан эдлэл мөн 980 сая арьсан цүнх үйлдвэрлэдэг байна. Хятадад үйлдвэрлэсэн арьс ширэн бараа бүтээгдэхүүний тал хувийг нь экспортод гаргадаг байна. *Wenzhou (Zhejiang муж)*, *Guangzhou (Guangdong муж)*, *Quanzhou (Fujian)* болон *Chengdu (Sichuan муж)* нь Хятадын гутлын үйлдвэрлэлийн төвүүд бөгөөд Хятадад үйлдвэрлэсэн гутлын 90% нь дараах 4 мужид үйлдвэрлэгдэж байна: *Zhejiang 37.1%*, *Guangdong 27.9%*, *Fujian 15.0 %*, *Sichuan 10%*. *Haining (Zhejiang муж)*, *Xinji (Hebei)* нь арьсан эдлэл, *Hebei* болон *Guangdong муж* нь арьсан цүнхний үйлдвэрлэлээрээ тус тус тэргүүлдэг байна. *Henan мужийн Sanpo* болон *Hebei мужийн Suning* нь үслэг эдлэлийн үйлдвэрлэлээр тэргүүлэгч нь бол *Henan* нь ямааны арьсны үйлдвэрлэлээр 1-т орж байна.

Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь арьс ширний үйлдвэрлэл, гутлын үйлдвэрлэл, арьсан эдлэл, арьсан хувцас, үслэг эдлэл болон арьс ширний дагалдах үйлдвэрлэл болох арьсан химийн инженер, арьс ширний тоног төхөөрөмж, арьс ширний тоноглол болон гутлын материал гэсэн 5 салбараас бүрдэж байна. Арьс ширний салбарын хөгжлийн явцад үйлдвэрлэл, менежмент, шинжилгээ судалгаанаас хүний нөөцийн сургалтыг багтаасан цогц системийг бүрдүүлж чадсан байна.

Зах зээлийн бүтэц:

Хятадын арьс ширний салбар нь төрийн өмчит хэлбэрээс хувийн өмчлөл рүү шилжсэн бөгөөд арьс ширний үйлдвэрлэлийн чанарыг хангахын тулд үйлдвэрлэлүүдийг цөөлсөн байна. Арьс ширний салбарт 2010 он хүртэл 26520 аж ахуйн нэгж байсан ба 2005 оноос хойш 4000 гаруй жижиг, хуучирсан үйлдвэрүүдийг татан буулгажээ.

Арьс ширний салбар нь дараах гол хэсгүүдэд хуваагдаж байна:

- Арьс боловсруулах, идээлэх, өнгөлөх (2,079 нэгж)
- Гутал болон гутлын дагалдах хэрэгсэл (10,206 нэгж)
- Арьсан эдлэл/бээлийн (3,020 нэгж)
- Арьсан цүнх болон жижиг арьсан эдлэл (7,416 нэгж)
- Үслэг эдлэл (3,338 нэгж)
- Арьс ширний хими (157 нэгж)
- Арьс ширний төхөөрөмж (303 нэгж)

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн голлох салбарууд

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь дараах 12 газар нутагт төвлөрч байна:

- Wenzhou хот, Zhejiang муж - Хятадын гутлын төв
- Haining, Zhejiang муж - Хятадын арьс ширний төв
- Xinji, Shijiazhuang хот, Hebei муж – Хятадын арьс шир болон арьсан эдлэлийн төв
- Huadu, Guangzhou хот, Guangdong муж, - Хятадын арьсан эдлэлийн төв
- Chongfu, Jiangxing хот, Zhejiang муж- Хятадын үслэг эдлэлийн үйлдвэрлэлийн хот
- Suning, Cangzhou хот, Hebei муж – Хятадын үслэг эдлэлийн төв
- Wuhou дүүрэг, Chengdu хот, Sichuan муж – Хятадын эмэгтэй гутлын төв
- Bishan дүүрэг, Chongqing хот- Баруун Хятадын гутлын төв
- Huidong County, Guangdong муж – Хятадын эмэгтэй гутлын үйлдвэрлэлийн бааз
- Tongerpu, Shenyang хот, Liaoning муж – Үслэг болон арьсан эдлэл
- Baigou Town, Gaobeidian хот, Hebei муж- Цүнх, чөмөдөн
- Jinjiang хот, Fujian муж – Гутал үйлдвэрлэлийн бүс

Хятадын арьсан гутлын үйлдвэрлэлийн кластерууд, 2013

Эх сурвалж: Хятадын Статистикийн хороо

Хятадын дотооддоо үйлдвэрлэсэн арьс ширний зах зээл нь харьцангуй өрсөлдөөнтэй юм. Ихэнх компаниуд нь жижиг ангилалд багтах бөгөөд харьцангуй адил үнээр том үйлдвэрлэгч нарт борлуулдаг. Нөгөөтэйгүүр сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэж буй том компаниудын ихэнх нь гадаадын хөрөнгө оруулалттай байгаа бөгөөд голчлон экспортод чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулж, дотоодын зах зээлтэй харьцуулбал бараа бүтээгдэхүүнээ өндөр үнээр борлуулж байна.

Хятад нь арьс ширний үйлдвэрлэлээрээ тэргүүлдэг хэдий ч дэлхийн бусад орнуудаас түүхий болон бүрэн боловсруулсан арьс шир импортолдог юм. Хятадад үйлдвэрлэгддэг арьсан бүтээгдэхүүний түүхийн эдийн 80% дотоод, харин 20%-ийг нь гадаадын орнуудаас импортолж байна. Импортын гол бүтээгдэхүүн нь: түүхий арьс шир, хагас болон бүрэн боловсруулсан арьс шир, мөн арьсан цүнх, чемодан, гутал болон бусад эдлэлүүд байна. Ийнхүү тус улс нь түүхий арьс, шир, хагас болон бүрэн боловсруулсан арьс ширний импортоороо дэлхийд тэргүүлж байна.

Үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого:

Хятадын түүхий арьс шир болон холбогдох бүтээгдэхүүний талаар баримтлах бодлого нь тухайн салбарын цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагыг илтгэх юм. Эхэндээ Хятадын Засгийн газар нь түүхий арьс шир импортлох, савхин бараа бүтээгдэхүүн экспортлоход ямар нэг хязгаарлалт тавьдаггүй байсан бол зарим мужуудад арьс ширний үйлдвэрлэл эрчимтэй хөгжиж ирсний дараа баримталж буй бодлогоо эргэн харах шаардлага гарсан байна. Түүхий арьс, ширийг идээлэх, боловсруулах нь бохирдол ихтэй, эрчим хүч ихээхэн зарцуулдаг үйлдвэрлэлд тооцогдох болсон ба төрөөс тухайн салбарыг өргөжүүлэхгүй байх бодлогыг барьж эхэлсэн байна.

2006 оны 1-р сарын 1-ний өдрөөс эхлэн түүхий арьс ширний импортод хориг тавьсан ба энэ нь байгаль орчинд хор хөнөөлтэй, нэмүү өртөг бага шингэсэн үйлдвэрлэлийг дэмжихгүй гэсэн бодлого юм. Үүний үр дүнд түүхий эдийн импортоос хамаарал бүхий экспортод чиглэсэн олон тооны хагас боловсруулах үйлдвэрүүд хаагдахаас гадна Засгийн газар нь хагас болон бүрэн боловсруулсан арьс ширний экспортын татварын буцаалтыг цуцалсан байна.

2006 оны 9 дүгээр сард хагас боловсруулж экспортод гаргах зориулалт бүхий түүхий эдийн Арьс ширний импортын хоригийг үргэлжлүүлэн тогтоосон боловч бүрэн боловсруулалт хийж, гүйцэд бүтээгдэхүүн экспортлох зориулалт бүхий түүхий арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэлийг тодорхой нөхцөлтэйгээр зөвшөөрсөн байна. Энэ нь дээрх чиглэлийн үйлдвэрлэлийг зөвхөн Экспорт боловсруулалтын бүсэд явуулах бөгөөд Хятадын Гаалийн газрын хяналтанд байхаар заасан байна.

Хятадын Засгийн газар нь худалдааны маргаан нэмэгдэх болсонтой холбогдуулан экспортын буцаан олголтын бодлогоо 2007 онд шинэчилсэн. Савхин хувцасны экспортын татварын буцаан олголтыг 13%-5% хүртэл, гутлын татварын буцаан олголтыг 13%-9% хүртэл тус тус бууруулсан байна. Арьс ширний үйлдвэрлэгчдийн ашгийн хэмжээ 4% буюу харьцангуй бага бөгөөд татварын буцаан олголтоос ихээхэн хамааралтай байдаг. Буцаан

олголтын хэмжээг бууруулснаар олон жижиг компанийг дампууралд хүргэсэн байна.

2008 оны санхүүгийн хямралын үер Хятадын Засгийн газар ДНБ-хаа өсөлтийг хангахын тулд 11-р сард буцаан олголтын хэмжээг савхин хувцсанд 11%, харин гутал болон цүнх чемодан болон арьсан суудал зэрэг бараа бүтээгдэхүүнд буцаан олголтыг 13% болгон эргүүлэн тогтоосон байна. 2009 онд гутлын буцаан олголтыг 13% хувь болгон эргүүлэн тогтоосон байна.

Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын томоохон асуудлуудын нэг нь түүхий эдийн дутагдал юм. Хэдийгээр Хятад улс арьс ширний үйлдвэрлэлээрээ дэлхийд тэргүүлдэг хэдий ч түүхий эдийн хангамж нь ихээхэн өрсөлдөөнтэй, импортолсон түүхий арьс шир болон ямаа, бод малын чанартай арьсны эрэлт өндөр байдаг байна.

Бусад үйлдвэрлэлийн салбарын адилаар Хятадын арьс ширний салбар хямралын үед ихээхэн хүндрэлүүдтэй тулгарсан нь үйлдвэрлэлийн зардал 40-50%-аар өссөн, юань-ий ханшийн өсөлт, хөдөлмөрийн зардал (хөдөлмөрийн хөлс, тэтгэмж болон сургалтын зардал нь 20% хүртэл хувиар өссөн) өссөж, ашгийн хэмжээг бууруулж байгаа юм.

Мөн түүнчлэн Хятадын Засгийн газар нь бохирдол ихтэй, эрчим хүч ихээр хэрэглэдэг үйлдвэрлэлүүдийг багасгах, эсхүл хаахаар мэдэгдсэн бөгөөд зарим мужуудад цэвэр болон бохир усны төлбөрийг нэмэгдүүлсэн. Арьс ширний үйлдвэрлэл нь ус ихээр хэрэглэдэг үйлдвэрлэлүүдийн нэг бөгөөд ус бохирдуулсны төлбөр, зардал нь өндөр байдгаас үүдэн далайн эрэг орчмын мужууд нь арьс ширний үйлдвэрүүдийг үйлдвэрлэлийн паркад төвлөрүүлж, бохир усны цэвэрлэгээг төвлөрүүлж, нэгдсэн хяналт тогтоох бодлогыг хүрээнд ажиллаж байна.

Технологийн инноваци болон байгальд ээлтэй арьс ширний үйлдвэрлэл

Арьс, ширэн бараа бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэх мөн “Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” үйлдвэрлэхийн тулд Хятадын 12 дахь 5 жилийн төлөвлөгөө (2011-2015)-нд арьс ширний үйлдвэрлэлүүдийг эрчим хүч хэмнэлтийн горимоор ажиллах мөн бохирдлыг бууруулах шаардлагуудыг тавьсан байна. Ийнхүү 2011 онд үйлдвэрлэлийн хэмжээ бага, бүтээгдэхүүн нь чанарын шаардлага хангадаггүй, бохирдол ихтэй 183 аж ахуйн нэгжийг татан буулгасан байна. Энэ нь мөн гадны экспортлогчдод илүү чанартай, өндөр үнэтэй түүхий болон хагас боловсруулсан арьс шир нийлүүлэх боломжоор хангах юм. Одоогийн байдлаар Хятадын арьс ширний үйлдвэрлэл нь *Ultrasound*, *Microwave* болон өндөр даралтын зэрэг шинэ технологиудыг нэвтрүүлээд байна.

2011 онд Хятадын Үйлдвэрлэл болон Мэдээллийн технологийн яам нь үйлдвэрлэлийн бүхий л салбарт стандартчиллын шинэ тогтолцоо нэвтрүүлэх зорилгоор 359 үйлдвэрлэлийн салбарт багц стандарт тогтоосон байна. Үүнээс 20 нь арьс ширний салбарт үйлчлэх бөгөөд гутлын үйлдвэрлэлд 4, цүнхний үйлдвэрлэлд 9, арьс шир үйлдвэрлэлд 4, арьс ширний зах зээлд 2 мөн арьсан жижиг эдлэлд 1 стандарт тус бүр үйлчлэх юм. Эдгээр стандартууд нь үйлдвэрлэлийн бохирдлыг бууруулах, бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн байна.

2010 онд Хятадын Засгийн газар нь арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарт баримтлах бодлогыг нийтэлсэн бөгөөд тус зохицуулалтын хүрээнд арьс ширний үйлдвэрлэлээс гарч буй хром агуулсан бохир усыг бусад бохир уснаас тусад нь ангилах, цэвэрлэхээр заасан байна.

Түүнчлэн, үйлдвэрлэлийн шат тус бүрт цэвэр технологийг ашиглахаар заасан байна. Эдгээр шаардлагуудыг хангахын тулд арьс ширний үйлдвэрүүдэд дараах шалгууруудыг тогтоосон байна:

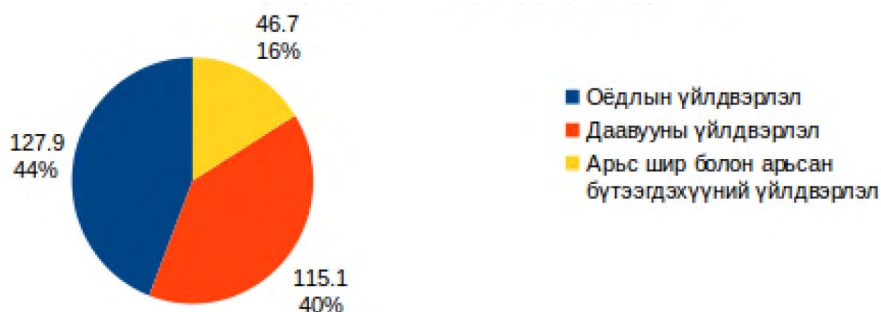
- *Хром агуулсан бохир ус:* Холбогдох дүрэм журамд заасны дагуу 2012 он гэхэд усан дахь хромыг pH 8.0~8.5 шүлтээр тунгаах бөгөөд үүссэн хромыг лагийг дахин хэрэглэж, эсхүл тусад нь хадгална. Энэхүү аргаар ашигласан хромын 99%-г гарган авч, усанд үлдэх хромын хэмжээ нь 1мг/л -с бага байх юм.
- *Хром агуулаагүй усны цэвэрлэгээ:* Арьс ширний үйлдвэрүүд нь хром агуулаагүй усыг хими-физик, биологийн аргаар цэвэршүүлнэ. Одоогийн байдлаар арьс шир үйлдвэрлэлийн бүсүүдэд хэмжилт хийхэд улс болон орон нутгийн стандартуудад нийцэж байсан байна.
- *Үндэсний 12 дахь Таван жилийн төлөвлөгөө:* Төлөвлөгөөнд заасны дагуу 2015 оны сүүл гэхэд COD /химийн хэрэгцээт хүчил төрөгч/ болон хүхрийн диоксидын хэмжээг 2010 онтой харьцуулахад 8%, аммонийн азотын хэмжээг 10% тус тус бууруулахаар тогтоосон байна.
- *Арьс шир боловсруулах салбарын аж үйлдвэрийн шинэтгэлийн удирдамж 2011:* Удирдамжид заасны дагуу 2012 оны эхэн гэхэд шинээр баригдсан арьс ширний үйлдвэрийн түүхий арьс шир боловсруулах хүчин чадал нь жилд 200 000 ш-ээс доошгүй, вет-блогийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ 100 000 ш-ээс доошгүй байна. Үйлдвэрлэлийн хүчин чадал жилд түүхий арьс ширний хувьд 50 000 ш-ээс доош, вет-блогийн хувьд 30 000 ш-ээд доош арьс ширний үйлдвэрүүдийг татан буулгах юм.
- *Байгаль орчин хамгааллын стандартууд:* Арьс шир үйлдвэрлэлийн салбарт бохир ус, бүрэн боловсруулсан арьс ширний хог хаягдалд тавигдах шинэ стандартуудыг баталснаар бохир усны цэвэрлэгээ болон агаарын бохирдлыг бууруулахад нааштай нөлөөлнө гэж тооцсон байна. Дээрх бодлогуудын хүрээнд арьс ширний үйлдвэрүүдийн цэвэрлэх байгууламжийн асуудлыг бүрэн шийдвэрлэсэн арьс ширний кластерт төвлөрөхийг төрөөс дэмжиж байгаа юм. Үүнээс гадна цэвэр буюу усанд хэмнэлттэй технологийг нэвтрүүлэх, арьс шир боловсруулахад байгальд ээлтэй химийн бодис ашиглах зэргийг дэмжиж байна.

2.2. ОХУ

ОХУ-ын хөнгөн үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал, тоо мэдээ:

ОХУ-ын хөнгөн үйлдвэрлэлийн хэмжээ 2014 оны байдлаар 289.7 тэрбум рубль байсан бол үүний 44% нь оёдлын үйлдвэрлэлд оногдсон байна. Харин арьс шир болон арьсан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл нь 46.7 тэрбум рубль буюу 16%-г эзэлсэн байна. 2013 онтой харьцуулахад хөнгөн үйлдвэрлэлийн бүхий л салбар дахь үйлдвэрлэлийн хэмжээ буурсан үзүүлэлттэй байна.

ОХУ-ын хөнгөн үйлдвэрлэлийн бүтэц (тэрбум рубль) 2014

2014 онд хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд Холбооны төсвөөс 1.7 тэрбум рубль, 2015 онд 1.5 тэрбум рубль тус тус төсөвлөсөн хэдий ч ОХУ-ын хөнгөн үйлдвэрлэл нь дотоодын зах зээлийн зөвхөн 25% хангаж, үлдсэнийг нь экспортолж байна.

ОХУ-ын арьс ширний үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал:

ОХУ-ын арьс ширний үйлдвэрлэл нь муж тус бүрт арьс ширний үйлдвэрлэл ажилладаг байсан хуучин ЗХУ-ын тогтолцоог өвлөсөн. 80-аад оны сүүлээр ЗХУ нь хөнгөн үйлдвэрлэлээ шинэчлэх хүрээнд арьс ширний томоохон үйлдвэрүүдийн техникийн тоног төхөөрөмжийн шинэчлэл явуулж, орчин үеийн импортын тоног төхөөрөмжөөр тоноглогсон нь хөнгөн үйлдвэрлэлийн хөгжилд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн байна. Тухайлбал, хуучнаар Рязаний арьс ширний үйлдвэр одоогоор “Русская кожа” хувьцаат нийгэмлэг нь Оросын арьс ширний үйлдвэрлэлийн холбооны мэдээлснээр ОХУ-ын арьс шир үйлдвэрлэлийн 35%-г эзэлж байна.

ОХУ-ын арьс ширний салбарын хүчин чадлын хувьд 41 үйлдвэр 3.5 тэрбум. кв.дм арьс шир боловсруулах хүчин чадалтай бөгөөд жил бүр 160 мянган тонн бод малын түүхий арьс шир үйлдвэрлэдэг байна. Үүнээс 30 мянган тонн хүртэлхийг экспортонд гаргадаг бол үйлдсэн нь дотоодын хэрэгцээнд зориулагдаж байна. ОХУ-ын үйлдвэрлэл худалдааны яамны мэдээлснээр арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь 2014 онд 14.8 тэрбум рублийн бэлэн бүтээгдэхүүн борлуулснаас 97% нь гутал, савхин жижиг эдлэл, хувцас, тавилга болон автомашины доторлогооны зориулалтын арьс эзэлсэн байна. Гэхдээ энэ нь нийт хөнгөн үйлдвэрлэлийн 3 их наяд рублийн зах зээлтэй харьцуулбал маш бага тоо юм.

Засгийн газраас түүхий эдийн дутагдал буюу түүхий арьс шир, хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг хязгаарлалтгүйгээр экспортонд гаргаж байсан асуудлыг шийдвэрлэхээр ихээхэн ажилласан юм. Түүхий эдийн дутагдлын асуудал нь 1990-ээд оноос яригдаж эхэлсэн бөгөөд 2000-аад онд Засгийн газар түүхий болон хагас боловсруулсан арьс ширний экспортын татвар, хураамжийн хэмжээг нэмэгдүүлснээр Оросын арьс ширний үйлдвэрлэлийн өсөлт нэмэгдсэн байна.

Сүүлийн 12-13 жилийн хугацаанд албан ёсны байгууллагуудын мэдээлснээр арьс ширний үйлдвэрлэл 3 дахин нэмэгдэж, нийт хэмжээ 2,2 тэрбум.кв.дм хүрсэн байна. Харин түүхий эдийн дутагдлын 2 дугаар давалгаа нь 2012

онд улсын хэмжээнд бод малын тоо цөөрсний зэрэгцээ ОХУ нь Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ)-д элссэнээс үүдэж, экспортын татварыг бууруулах болсонтой холбоотой байна. /ДХБ-д элсэхтэй холбоотой арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарыг дэмжих чиглэлээр хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хүснэгт 1-ээс үзнэ үү/

Үйлдвэрлэл, худалдааны яамны санаачилгаар Оросын Засгийн газар нь хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн болох вет-блогийн экспортод 2014 онд 6 сарын хугацаатай хориг тавьж, түүнийгээ 2015-2016 онд 6 сараар сунгасан байна. /ОХУ-ын Арьс ширний үйлдвэрлэлд хамаарах эрх зүйн баримт бичгийн жагсаалтыг Хүснэгт 2-оос үзнэ үү/

ОХУ-ын Үйлдвэр, худалдааны яамны Дотоод худалдаа, хөнгөн үйлдвэрлэл, хэрэглэгчдийн зах зээлийн хэлтсээс хагас боловсруулсан арьс бус харин бүрэн боловсруулсан арьс ширний экспортын өсөлтийг мэдээлсэн ба сүүлийн 2 жилийн байдлаар экспортын хэмжээ 12%-р өссөн байна.

Томоохон үйлдвэрлэгч нар үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх, үр ашгийг дээшлүүлэхэд шинэ технологийг идэвхтэй нэвтрүүлж байна. Тухайлбал, Верхневолжскийн арьс ширний үйлдвэрт сульфат хромын давсгүйгээр идээлдэг технологийг нэвтрүүлсэн. Энэ нь уламжлалт аргаас 1/3-р илүү өртөгтэй хэдий ч экологийн хувьд хор багатай боловсруулдгаараа европын хүүхдийн гутлын үйлдвэр зэрэг зарим үйлдвэрлэлд эрэлт ихтэй байдаг байна. Хром ашигладаггүй вет-вайт технологийг Вяземскийн арьс ширний үйлдвэрлэлд нэвтрүүлсэн бөгөөд боловсруулсан арьс нь илүү цайвар болон зөөлөн болдог байна.

ОХУ-ын арьс ширний үйлдвэрлэлд эдийн засгийн хямрал харьцангуй таатай нөлөөг үзүүлсэн гэж хэлж болох бөгөөд нэг талаас импортын тоног төхөөрөмж, химийн бодисын үнэ өссөн бол нөгөө талаараа хэрэглэгчид дотоодын үйлдвэрлэлийн хямд үнэтэй бүтээгдэхүүнээр импортын барааг орлуулсантай холбоотой юм.

ОХУ-ын салбарын мэргэжилтнүүд арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын цаашдын хөгжлийг санхүүгийн хямд эх үүсвэр-хямд зээл гэж үзэж байгаа бөгөөд Үйлдвэрлэл, худалдааны яамны зүгээс төрийн аль нэг банкаар дамжуулан хөнгөн үйлдвэрлэлийг санхүүжүүлэх асуудлыг хэлэлцэж байгаа бөгөөд 2015 оноос тус алба нь байгууллагуудад банкны зээлийн хүүгээ төлөхөд нь дэмжлэг, татаас олгож эхэлсэн байна. Үйлдвэрлэл, худалдааны яамнаас Хямралын эсрэг арга хэмжээний хүрээнд үйлдвэрлэлд өндөр ач холбогдол бүхий үйлдвэрлэлүүдийн жагсаалтыг гаргасан бөгөөд үүнд арьс ширний салбар багтсан юм.

Жагсаалтад багтсан аж ахуйн нэгжүүдэд эргэлтийн хөрөнгийн зээлийн хүүнд төв банкны бодлогын хүүний 70%-хүртэл хэмжээтэй тэнцэх татаас олгох юм. Энэ нь нэн тэргүүний шаардлагатай байгаа дэмжлэгийн нэг бөгөөд одоогийн байдлаар нийт 7 арьс шир болон гутлын үйлдвэрт 130 сая рублийн татаас олгосон байна. Үүнээс гадна арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын техник, тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх асуудлаар арга хэмжээ авч байгаа нь хөнгөн үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийг импортын татвар хураамж болон НӨАТ-аас чөлөөлсөн байна.

ОХУ-д малын тоо жилээс жилд буурч байгаатай холбоотойгоор түүхий эдийн дутагдалд орж байгаа бөгөөд Гаалийн статистик тоо мэдээнээс үзвэл хагас боловсруулсан арьс ширний экспортын хэмжээ 2012 онд 23.8 мянган тонн, 2013 онд 27.4 мянган тонн, 2014 онд 24.9 мянган тонн болж буурсан байна. 2014 оны 4-р улиралд хагас боловсруулсан арьс ширэнд экспортын түр хориг тавьсантай холбоотойгоор өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал 9.1% буурсан үзүүлэлттэй гарсан байна.

Харин 2015 онд түр хориг үргэлжилсэнтэй холбоотойгоор экспортын хэмжээ 8.9 дахин буюу 2.78 мянган тонн болтлоо буурсан байна.

ОХУ-ын хагас боловсруулсан арьс ширний экспортын хэмжээ 2012-2015

	2012	2013	2014	2015	2015 өмнөх онтой харьцуулбал, %
код ТН ВЭД 4104 11, 4104 19 (мянган тонн)	23,8	27,4	24,9	2,78	88,8

Экспортын хориг арга хэмжээ тогтоогоогүй үед чанартай хагас боловсруулсан арьс ширний 30%-ийг экспортод гаргаж, дотоодын зэх зээлд хомсдол үүсгэж байсан. Ийнхүү 2014 онд экспортын улмаас дотоодын зах зээл 480,0 сая кв.дм боловсруулсан арьсны дутагдалд орсон бөгөөд дотоодын үйлдвэрлэлийн 50.7 тэрбум рублийн өртөг бүхий 20 сая ширхэг гутал дутуу үйлдвэрлэсэн байна.

Арьс шир болон гутлын үйлдвэрлэлийн хэмжээ 2012-2015

	2012	2013	2014	2015	Өсөлтийн хэмжээ, 2015 өмнөх онтойгоо харьцуулсан %
Арьс ширний үйлдвэрлэл сая кв. дм	2372,4	2058,9	2199,2	2166,6	98,5
Арьсан гутлын үйлдвэрлэл сая ш	22,0	22,0	20,3	20,0	98,5

Эх сурвалж: Оросын Статистикийн хороо

2015 онд үйлдвэрлэлийн хэмжээ буурсан нь аж үйлдвэрүүдийн санхүүжилт бага байсантай холбоотой байна. Сүүлийн жилүүдэд арьс шир болон гутлын үйлдвэрлэлүүд нь хэсэгчлэн болон бүрэн техник технологийн шинэчлэл явуулсан бөгөөд бүтээгдэхүүний чанар, нэр төрлөө нэмэгдүүлэх, дотоод болон олон улсын зах зээл дээрх өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлэх чиглэлээр эрчимтэй ажиллаж байна.

Экологийн үүднээс хагас боловсруулсан арьс шир экспортлох нь сөрөг үр дагавар дагуулдаг бөгөөд үйлдвэрлэлээс гарсан бохирдол нь үйлдвэрлэгч оронд үлдэж, харин гадаадын худалдан авагчид нь байгаль орчинд хор учруулалгүй, нэмүү өртөг шингээн ашигтай үйлдвэрлэл явуулж байна.

ОХУ-ын хувьд импортын хагас боловсруулсан арьс шир ашиглах нь өндөр зардлын улмаас төдийлөн түгээмэл бус (европ болон америкийн түүхий эдийн үнэ 20-30%-р өндөр), түүнчлэн тавигдаж буй эрүүл ахуйн стандарт болон экспотртлогч орнуудад малын тоо цөөрч байгаа зэргээс хамааран харьцангуй ховор байдаг байна. Хагас боловсруулсан арьс ширний өртгийн

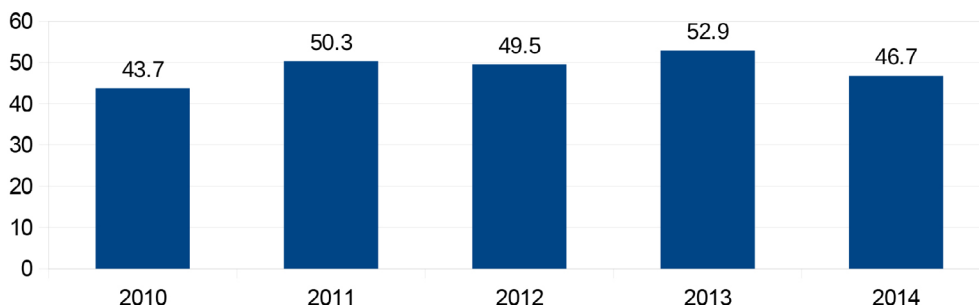
55-60%-ийг түүхий эд эзэлдэг бол хагас боловсруулсан арьс ширийг 20-30%-аар илүү үнэтэй худалдаж авах нь арьс шир боловсруулах өртгийг 15-20%-аар өсгөх юм. Арьс ширний үйлдвэрлэлийн ашгийн хэмжээ 5% байгаа нөхцөлд арьс ширний өртөг 20%-аар өсөх нь алдагдалд хүргэх юм.

Хагас боловсруулсан арьс ширний экспортын түр хориг нь дотоодын зах зээлээ чанартай түүхий эдээр тогтмол хангах боломж бүрдэх бөгөөд үүнд батлан хамгаалах салбарын захиалга, түүнчлэн дотоодын арьс ширний үйлдвэрлэлийн шинэ салбар болох автомашины болон тавилгын арьс шир орох юм.

Арьс шир болон арьс ширэн бараа, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл:

ОХУ-д арьс ширний үйлдвэрлэлийн эргэлт нь оёдол болон даавууны үйлдвэрлэлээс хамаагүй бага байгаа юм. Арьс ширний салбар 2014 онд 46.7 тэрбум рублийн ашигтай ажилласан нь өмнөх 3 жилээсээ буурсан үзүүлэлт бөгөөд тус салбар дах аж ахуйн нэгжүүдийн ашгийн хэмжээ 6.9%-тай байна.

ОХУ-ын арьс шир болон арьсан эдлэлийн үйлдвэрлэл, тэрбум рубль

ОХУ-ын арьс шир болон арьсан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл нь арьс ширний үйлдвэрлэл, гутлын үйлдвэрлэл болон жижиг арьсан эдлэл гэсэн үндсэн гурван чиглэлтэй байна. Оросын хувьд арьс ширний үйлдвэрлэл нь экспорт нь импортоо давдаг цөөн үйлдвэрлэлүүдийг нэг юм. Харин үйлдвэрлэлийн хэмжээ 2010 оноос хойш буурч байна. ОХУ-д арьс ширийг 22 үйлдвэрт үйлдвэрлэж байгаагаас 20 нь хром, 7 нь юфть, 5 үйлдвэр хатуу савхи үйлдвэрлэх хүчин чадалтай байна. Эдгээр арьс ширний төрөл тус бүрийг улс орны хэмжээнд 40%-өөс дээш хувийг үйлдвэрлэдэг томоохон үйлдвэрүүд байдаг нь:

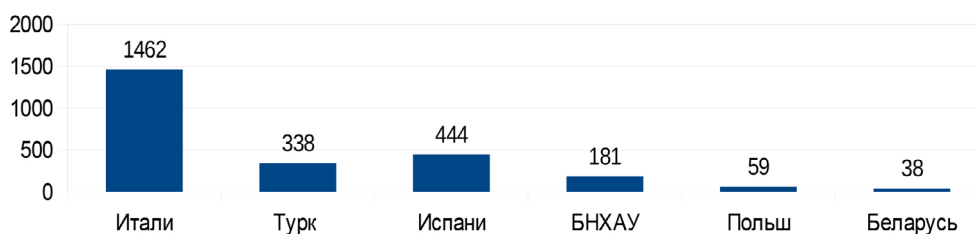
- Хром - «Русская кожа» ХХН (Рязань муж) – 1012.7 млн. кв.дм. (нийт үйлдвэрлэлийн 47.2%);
- Юфть - «Вахруши-юфть» ХХНН (Киров муж) – 20.1 млн. кв. дм. (нийт үйлдвэрлэлийн 55.5%);
- Жесткие кожи - «Шевро» ХХНН (Воронеж муж) – 9.8 млн. кв. дм. (нийт үйлдвэрлэлийн 51.5%);

Арьс шир үйлдвэрлэлийн дийлэнх нь Төв Холбооны тойрогт ногдож байгаагаас хром 72.7% болон юфтэн эдлэл 9.4%-г эзэлж байна. 2-р байранд 18.7% болон 61.3% гэсэн үзүүлэлттэй Ижил Мөрний Холбооны тойрог, 3-рт Өмнөд Холбооны тойрог 6% болон 26.2% гэсэн үзүүлэлттэй тус тус орж

байна. Харин бусад тойргуудад арьс ширний үйлдвэрлэл харьцангуй бага хэмжээтэй байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлд бүтээгдэхүүний экспорт импортын хэмжээ ихээхэн нөлөөтэй байдаг ба 2013 онд экспортын хэмжээ нийт үйлдвэрлэлийн 28.3%, импорт нь 36.1% эзэлж байсан бол 2014 онд огцом солигдож экспортын хэмжээ 48.7% болж өссөн бол импортын хэмжээ 27% болтол буурсан байна. ОХУ-ын экспортын гол бүтээгдэхүүн нь вет-блю болон бод малын краст байдаг бол вет-блюгийн гол худалдан авагч нь Итали юм.

ОХУ-ын вет-блю экспортлогч орнууд, мянган ш

2.3. БНЭУ

Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь ажиллах хүчний чадамж, бүтээгдэхүүний экспорт болон өсөлтийн хэмжээгээрээ Энэтхэгийн эдийн засагт голлох байр суурь эзэлдэг бөгөөд дэлхийн хэмжээнд 9 дэх том арьс, арьсан бүтээгдэхүүн экспортлогч орон юм. Тиймдээ ч 2017 он хүртэл 12 дахь таван жилийн төлөвлөгөөндөө өгөөжийг нэмэгдүүлэх боломжтой түүхий эдийг оновчтой ашиглах замаар экспортын өсөлтийг эрчимжүүлэхийг²⁶ нэн тэргүүнд авч үзсэн бөгөөд илүү их нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн экспортлох зорилго тавьжээ.

Энэтхэг улс дэлхийн хэмжээнд арьс шир болон арьс ширэн бүтээгдэхүүний экспортоор дэлхийд тэргүүлэгч 9 дэх орон болохоос гадна гутал болон савхин хувцас үйлдвэрлэгч орны хувьд дэлхийд хоёрдугаарт ордог байна. Тус салбарт 2.5 сая гаруй хүн ажилладаг бөгөөд Энэтхэг дэх гадаад валютын орлогын шилдэг эх үүсвэрийн нэг юм.

Түүхийн эдийн элбэг нөөц, ур чадвартай ажиллах хүч, байгаль орчны стандартыг дагаж мөрддөг байдал болон холбогдох салбарын үйлдвэрүүдийн өсөлт зэрэг олон хүчин зүйл нь тус салбарын өсөлтөд дэмжлэг болж байна. Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн 80 орчим хувийг том, дунд, жижиг болон өрхийн үйлдвэрлэлийн нэгжүүд бүрдүүлдэг.

Нөгөө талаас зохион байгуулалтгүй салбар дахь үйлдвэрлэлийн нэгжийн дийлэнх хэсэгт олон сорилт тулгарч байна. Тухайлбал, түүхий эд цаг тухайдаа бэлэн байх, хөдөлмөрийн өндөр зардал, бүтээгдэхүүний инноваци дутмаг, дэлхийн загварын зах зээл дэх оролцоо дутмаг зэрэг болно. Энэтхэгийн Засгийн газраас de-licensing салбарыг дэмжихийн тулд дараах хэд хэдэн санаачилгыг хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

²⁶ Report of Working Group on "Leather & Leather Products" Twelfth Five Year Plan Period (2012-17)

- Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт болон импортын татвараас чөлөөлөхийг зөвшөөрөх;
- Аж үйлдвэрлэлийн нэгжид санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх, сурталчлан таниулах;
- Аж үйлдвэрийн парк байгуулахад туслалцаа үзүүлэх;
- Аж үйлдвэрийн олон талт хөгжлийн хөтөлбөр хэрэгжүүлж байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийг дэмжих Засгийн газрын бодлого:

Энэтхэгийн Засгийн газар дотоодын арьс ширний үйлдвэрлэлийн өсөлтийг дэмжихийн тулд хэд хэдэн санал санаачлагыг авч хэрэгжүүлж байна. Арьс ширний үйлдвэрлэлийн өргөтгөлийг шуурхайлах, хөнгөвчлөх болон төлвийг нь сайжруулах зорилгоор Засгийн газраас доорх бодлогын санаачлагыг авч хэрэгжүүлжээ. Үүнд:

- Арьс ширний үйлдвэрлэлийг de-licensed болон de-reserved болгосон;
- 100 хувь гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай болон хамтарсан үйлдвэрийг шууд зөвшөөрөх;
- Хэрэв хөрөнгө оруулалтыг хөрвөх гадаад валютаар хийсэн бол ашиг болон ногдол ашиг нь 100% эх орондоо буцаж ирнэ. Ийм өргөдлийг заавал Энэтхэгийн Нөөцийн банкинд мэдэгдэх;
- Арьс ширний аж үйлдвэрлэлийн паркийг дэмжих (Andhra Pradesh болон баруун Бенгалд тус бүр нэг, Тамил Надуд хоёр);
- Аж үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийн шинэчлэлийг дэмжих санхүүжилтийг шийдэх;
- Загварын танхим байгуулахыг дэмжих санхүүжилтийг шийдэх;
- Түүхий эдийг импортын татвараас чөлөөлөх (түүхий арьс, шир, хагас боловсруулсан арьс шир болон боловсруулсан арьс шир);
- Туслах материал болон тусгай схемийн дагуу хэрэглэгдэх чимэглэлийн эд ангийг импортын татвараас чөлөөлөх;
- Арьс ширний салбарт хэрэглэх тусгай тоног төхөөрөмжийг импортын татвараас чөлөөлөх;
- Татварыг саармагжуулах зэрэг бодлогын санаачилгыг хэрэгжүүлсэн болно.

Түүнчлэн салбарын өсөлтийг дэмжихийн тулд Үйлдвэрлэлийн Бодлого, Сурталчилгааны Агентлагаас 11 дүгээр Таван жилийн төлөвлөгөөнд заасны дагуу “Энэтхэгийн арьс ширний салбарыг хөгжүүлэх хөтөлбөр” батлан гаргасан байна. Хөтөлбөр хэрэгжих хугацаанд нийт 1,25.129 сая рупи зарцуулжээ. Харин 12 дугаар таван жилийн төлөвлөгөө буюу 2012-2017 оны хугацаанд арьс ширний үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэхэд нийт 36 тэрбум. рупи зарцуулахаар төлөвлөсөн байна.

“Энэтхэгийн арьс ширний салбарыг хөгжүүлэх хөтөлбөр”-ийн хүрээнд үйлдвэрлэлийн технологийн сайжруулалтыг шат дараатайгаар дэмжих, инноваци, байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх, хүний нөөцийн хөгжил, тэр дундаа гар урчуудын техник, ур чадварын хөгжил болон шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангах зэрэг арьс ширний салбарын гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн байна.

Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн өнөөгийн байдал

Үйлдвэрлэлийн бүтэц: Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэл нь газар зүйн хувьд Тамил Наду, Уттар, Прадеш болон Баруун Бенгал зэргээр сайтар төрөлжсөн, их хэмжээний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг байна. Арьс шир болон арьсан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн гол төвүүд нь Тамил Надугийн Ченнай, Амбур, Ранипет, Ванияамбади, Тричи, Диндигул, Баруун Бенгалийн Калкутта, Уттар Прадешийн Канпур, Агра, Нойди, Пунжабын Жаландар, Харяанагийн Бахадургар, Манесар, Карнатакагийн Бангалоре, Андра Прадешийн Дели болон Худерабад зэрэг газруудад байрладаг. Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн салбарт бичил болон жижиг аж ахуйн нэгжүүд давамгайлдаг ба эдгээр нь уг салбар дахь нийт аж ахуйн нэгжийн 5 хувийг эзлэх томоохон аж ахуйн нэгжүүдтэйгээ хамтран ажилладаг байна. Энэ салбар дахь аж ахуйн нэгжүүдийн тархалтыг БЖДҮ-ийн ангиллаас хамааруулан дор харуулбал:

<i>Хүснэгт 1: Үйлдвэрийн бүтэц (Тоогоор)</i>						
	Том оврын	Дунд оврын	Жижиг оврын	Бичил нэгж	Худалдааны нэгж	Нийт
Бүтэн боловсруулсан арьс	30	49	309	68	151	607
Арьсан гутал	38	46	228	49	81	442
Синтетик гутал	4	2	34	13	17	70
Гуталны бүрэлдэхүүн	29	32	182	28	22	293
Арьсан савхин эдлэл	14	13	242	259	210	738
Савхин бэлэн хувцас	8	8	132	49	72	269
Савхин бээлий	4	3	38	36	24	105
Эмээл, тоног төхөөрөмж	3	9	74	69	26	181
Нийт	130	162	1239	571	603	2705

Хүснэгтээс үзэхэд Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт том болон дунд оврын үйлдвэрүүд нь бага байгаа бөгөөд жижиг болон бичил үйлдвэр худалдааны нэгжүүд олон байгаа нь харагдаж байна.

Салбарын үйлдвэрлэл, экспорт болон ажил эрхлэлт:

Арьс ширний салбарын үйлдвэрлэлийн мэдээллийг Үндэсний Статистикийн бүртгэлийн газарт (National Accounts statistics (NAS)) нэгтгэгдэг. ҮСБГ нь үйлдвэрийн зохион байгуулалттай (10 болон түүнээс дээш ажиллагсадтай аж ахуйн нэгжүүдийг хамруулан) секторын болон зохион байгуулалтгүй (10-аас доош ажиллагсадтай нэгжүүдийг хамруулан) секторын мэдээллийг гаргадаг. ҮСБГ-ын мэдээлснээр, арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2004-2005 онуудад 272,3 сая рупигээс 2009-2010 онуудад 479,4 сая рупи болж, жилд дунджаар 11.8 хувиар өссөн байна. Энэ хугацаанд зохион байгуулалттай секторын үйлдвэрлэлийн өсөлт 16.9 хувь байсан нь 6.9 хувийн өсөлттэй байсан нь зохион байгуулалтгүй секторын өсөлтөөс нилээд их хувиар өндөр байсан. Энэ нь зохион байгуулалттай салбар нь үйл ажиллагаа явуулах хүчин чадал, техник технологийн хувьд боловсронгуй, дэвшилттэй байгаа нь харагдаж байна. Экспортын хувьд нийт үйлдвэрлэлийн өсөлттэй харьцуулахад өсөлт удаан байна.

*Хүснэгт 2: Арьс шир болон арьс ширний үйлдвэрлэл дэх
Үйлдвэрлэл болон Экспорт*

	Зохион байгуулагдсан	Зохион байгуулагдаагүй	Нийт	ЗБС*-ын эзлэх хувь	Экспорт	Экспортод үйлдвэрлэлийн эзлэх хувь
2004-2005	12401	14972	27373	45.3	10881	39.7
2005-2006	15406	15530	30936	49.8	11943	38.6
2006-2007	17482	17263	34745	50.3	13650	39.3
2007-2008	24392	19861	44253	55.1	14101	31.9
2008-2009	24828	19228	44056	56.4	16355	37.1
2009-2010	27017	20923	47940	56.4	15946	33.3

ҮСБГ-ын мэдээнээс харахад, мэдээллийг хувийн хэрэглээний эцсийн ашиглалтын аргаар тооцсон байна. ДНБ-ийг тооцоходоо төрөл бүрийн бүтээгдэхүүний өрхийн худалдан авалттай холбоотой хэрэглээний мэдээллийг тооцон гаргасан байдаг. Гутал бол ҮСБГ-ын хэрэглээний сагсны нэг зүйл юм. Гутлын хэрэглээ 1989-1990 онуудад 42.7 сая рупи байсан бол 2009-2010 онуудад 425.09 сая рупи болж жилд дунджаар 10.6 хувиар өссөн байна. Гутлын эрэлтийн уян хатан байдал нэгээс бага байгаа нь хэрэглээний өсөлт нь ДНБ-ний өсөлтөөс доогуур байгааг харуулж байна. Хувийн хэрэглээний эцсийн ашиглалт дахь гутлын эзлэх хувь дунджаар 1.18 хувьд (1990-1991 онд хамгийн их буюу 1.7 хувь байсан) хэлбэлзэж байна. Хувийн хэрэглээний эцсийн ашиглалтанд хувийн салбарын хэрэглээг оруулаагүй бөгөөд арьс ширэн бүтээгдэхүүний дотоодын ашиглалтыг тооцоход чиглэсэн байна. ХХЭА-ын мэдээлэлд гутлын бус салбар болон төрийн худалдан авалтыг хамруулсан ба арьс ширний үйлдвэрлэлийн зах зээлийн хэмжээг тодорхойлоход ашигладаг байна. (Хүснэгт 3)

Хүснэгт 3: Арьс ширний үйлдвэрлэл дэх бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл болон экспорт

March ending	PFCE FW	Exports	Production	Share of FW in PFCE	Exports Share in production	Global Imports ¹⁵	Exports From India	Share in exports
		Rs crore		In per cent		US \$ Million		Per cent
2012	59086	22006	93625	1.12	23.5	141393	4725	3.34
2013	66176	25307	105520	1.16	24.0	156380	5434	3.47
2014	74117	29103	118942	1.19	24.5	172957	6249	3.61
2015	83011	33468	134088	1.23	25.0	191290	7186	3.76
2016	92973	38489	151183	1.27	25.5	211567	8264	3.91
2017	104129	44262	170479	1.31	26.0	233993	9504	4.06
2018	116625	50901	192265	1.34	26.5	258796	10929	4.22
2019	130620	58536	216864	1.39	27.0	286228	12569	4.39
2020	146294	67317	244643	1.43	27.5	316569	14454	4.57
2021	163850	77414	276020	1.47	28.0	350125	16622	4.75
2022	183512	89027	311465	1.52	28.6	387238	19115	4.94
2027	323410	179064	571076	1.76	31.4	640846	38448	6.00

ҮБСГ-ын тооцоолсноор, нийт гутлын хэрэглээний 80 хувийг, нийт арьс ширэн бүтээгдэхүүний хэрэглээний 66 хувийг арьс ширэн гутал эзлэж байна. Арьсан эдлэлийн дотоодын хэрэглээн дээр экспортыг нэмснээр нийт арьс ширэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээ гарна. 1990-1991 онд хагас

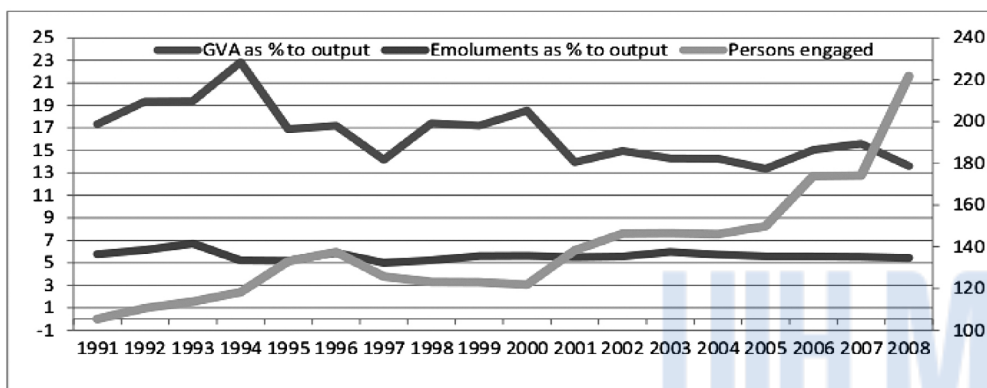
боловсруулсан арьс ширний экспортод хориг тавьснаар арьс ширний үйлдвэрлэлд нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн илүүтэй үйлдвэрлэгдэх болсон.

Зохион байгуулалттай үйлдвэрийн салбарын мэдээллээр, зохион байгуулагдсан арьс ширний үйлдвэрлэл дэх нөөцийн хурцадмал байдал нэмэгдсэн байна. Эцсийн бүтээгдэхүүний нэмэгдсэн өртгийн түвшин 1993-1994 онд 22.8 хувьтай байснаас 2007-2008 онд 13.6 хувь болж буурсан байна. Үйлдвэрлэлийн үйл явцад ашиглагдсан орцийн өртөг 2007-2008 онд 84 хувьд ойртож нэмэгдсэн байна.

Арьс ширний салбарын бүтээгдэхүүнд нэмүү өртгийн эзлэх хувь нь нийт зохион байгуулагдсан үйлдвэрлэлийн салбар дахь нэмүү өртгийн эзлэх хувиас бага байна.

Орон нутгийн хөгжил, технологи эзэмшил, судалгаа шинжилгээнд тулгуурласан шаардлагатай технологийг суурьшуулах байдал, брэнд бий болгох болон хүний нөөцийн чадавхи зэрэг хүчин зүйлүүд нь арьс ширний үйлдвэрлэл дэх материалын нөөцийн эрчимнүүлэлтийг тогтвортой (өссөн) байлгахад нөлөөлсөн гэж үздэг. Арьс ширний үйлдвэрлэлийн нөөцийн эрчимжүүлэлтийг ICRA-ын судалгаагаар гаргаж ирсэн ба гутлын салбар дахь түүхий эд зардлын 65 хувьтай байсан ба удирдлагын зардал 14 хувь, ажилчдын зардал 7 хувь байсан байна.

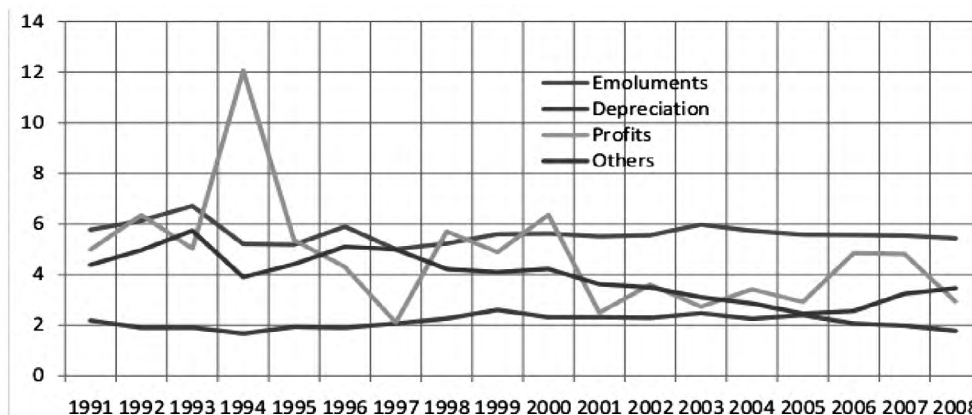
*Зохион байгуулагдсан арьс ширний салбар дахь нэмүү өртөг
болон ажилчдын цалин хөлс*

Эх сурвалж: ICRA Study on Manufacturing Competitiveness Indices, page 81

Графикаас үзэхэд бүтээгдэхүүний гарц дахь нэмүү өртөг буурч харин ажилчдын цалин 2000 оноос 2006 он хүртэл байнга өссөн дүнтэй бөгөөд 2006-2008 он хүртэл тогтмол байж түүнээс хойш огцом өссөн дүн гарсан байна. Харин бүтээгдэхүүний гарцад эзлэх цалин хөлсний хувьд 17 жилийн турш тогтмол дүн гарсан байна.

*Бүтээгдэхүүний гарц дахь нэмүү өртөг шингээсэн
бүрэлдэхүүний эзлэх хувь*

*Эх сурвалж: Report of Working Group on "Leather & Leather Products" Twelfth Five Year
Plan Period (2012-1-7)*

Графикаас үзэхэд 2003 оноос тус салбарт ажил эрхлэгчдийн тоо бага зэрэг буурсан бөгөөд ашгийн үзүүлэлтэд огцом өсөлт бууралт ажиглагдсан байна. 2007-2008 оны хувьд ашгийн эзлэх хувь унасан байна. Харин арьс ширний салбар дахь ажил эрхлэлтийн хувьд 2010 оны байдлаар 1.1 сая хүн ажил эрхэлж байгаа бөгөөд энэ нь нийт ажил эрхлэлт дэх арьс ширний салбарт ажиллагсдын эзлэх хувь 0.4 хувиар буурсан байна.

*Хүснэгт 4. Арьс ширний үйлдвэрлэл дэх ажил эрхлэлт
(сая хүнээр)*

<i>Ажил эрхлэлт</i>	<i>Арьс шир</i>	<i>Нийт аж үйлдвэр</i>	<i>Нийт ажил эрхлэлт</i>	<i>Арьс ширний үйлдвэрт эзлэх хувь</i>
2004-2005	1.4 сая	53.6 сая	457.9 сая	2.6%
2009-2010	1.1 сая	50.5 сая	459.0 сая	2.2%

Арьс ширний салбарт ажиллаж буй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл болон ажил эрхлэгчдийн хөдөлмөрийг илт дутуу үнэлж байгаа ч цаашдаа тус салбарын шууд ажлын байр 2 саяд хүрэх төлөвтэй байгаа аж. Арьс ширний салбарт хөдөлмөр эрхлэгчдийн дийлэнх нь зохион байгуулалттай арьс ширний салбарт ажиллаж байна.

Нийт үйлдвэрлэлийн бүтээмжийн өсөлт:

Нийт нэмүү өртөг дэх эзлэх хувь буурсан (салбарын материалын эрчимжүүлэлт нэмэгдсэн) болон ажиллах хүчний хөгжил зогсонги байдалд орсон хэдий ч салбарын бүтээмжийн өсөлт илүү сайн байсан байна. Зохион байгуулагдсан арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар дахь бүтээмжийн өсөлтийн хандлага нь 1980-1981-ээс 1990-1991 оны хооронд (шинэчлэлийн өмнөх үед) жил тутамд 0.78 хувь байснаас 1992-1993-аас 2003-2004 оны хооронд (шинэчлэлийн дараах үед) 1.18 хувь болж өссөн байна.

(Зохион байгуулагдсан салбар буюу **organized sector** нь 10-аас дээш ажилтантай, тодорхой тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон үйлдвэрлэл эрхлэгч, зохион байгуулагдаагүй салбар буюу **unorganized sector** 10 хүртэлх ажилтантай үйлдвэр эрхлэгчдийг хэлж байна.)

Шинэчлэлийн дараах үеийн үйлдвэрлэлийн бүтээмжийн өндөр өсөлт нь 1990-ээд оны зах зээлийн шинэчлэлийн хүчин зүйлүүд салбарын мэдрэмтгий байдалд нөлөөлсөнтэй холбоотой. Арьс ширний салбарын бүтээмжийн өсөлт нь 1980-1981-ээс 2003-2004 оны хооронд жил тутамд 1.17 хувь байсан нь нийт үйлдвэрлэлийн салбарын бүтээмжийн өсөлт жил тутамд 0.92 хувь байсантай харьцуулахад ихээхэн өндөр байсан байна.

Арьс ширний салбарын зохион байгуулагдсан болон зохион байгуулагдаагүй салбарыг харьцуулсан хөдөлмөрийн бүтээмж нь нийт үйлдвэрлэлийн үзүүлэлтүүдтэй хамааралтай ба зохион байгуулагдсан үйлдвэрлэлийн салбарын бүтээмжийн өсөлт бага байсан бол зохион байгуулагдаагүй салбар дахь бүтээмж тогтвортойгоор өссөн байна. Зохион байгуулагдсан арьс ширний салбар нөөцийн болон хөрөнгийн эрчимнүүлэлт илүү болж, нийт үйлдвэрлэлийн бүтээмж илүү өндөр байсан ч, зохион байгуулагдаагүй салбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжээ амжилттайгаар сайжруулж чадсан. Зохион байгуулагдаагүй салбар дахь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдээс чухал хамааралтай хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдсэн нь арьс ширний салбарын орлогыг бусад салбаруудаас өндөр түвшинд нэмэгдүүлсэн бодлогын үр дүн байсан гэж үздэг.

Тус бодлогын үр дүн нь олон зүйлээр батлагдсан байна. Cob Douglas үйлдвэрлэлийн функцийн аргыг ашиглан нийт үйлдвэрлэлийн бүтээмжийн өсөлтийг тогтооход чиглэсэн Энэтхэгийн Нөөцийн банкнаас үүрэг болгосон Хөгжлийн судалгааны группын судалгаагаар “бодлогын орчин зохион байгуулагдсан салбарт илүү өндөр өсөлтийг авчрах хүчин зүйл болсон” нь тогтоогдсон байна. Арьс ширний салбарын бодлогын загварын үр нөлөө зөвхөн эерэг байгаад зогсохгүй статистикийн хувьд ч чухал байсан. Үндэсний үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварын зөвлөлд зориулан хийсэн ICRA-н судалгаагаар арьс ширний салбарын үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварын индекс 2004 оны суурь дүнтэй харьцуулахад 2007 онд 27 хувиар сайжирсан болох нь тогтоогдсон байна.

Үйлдвэрлэлийн болон экспортын цаашдын төлөв:

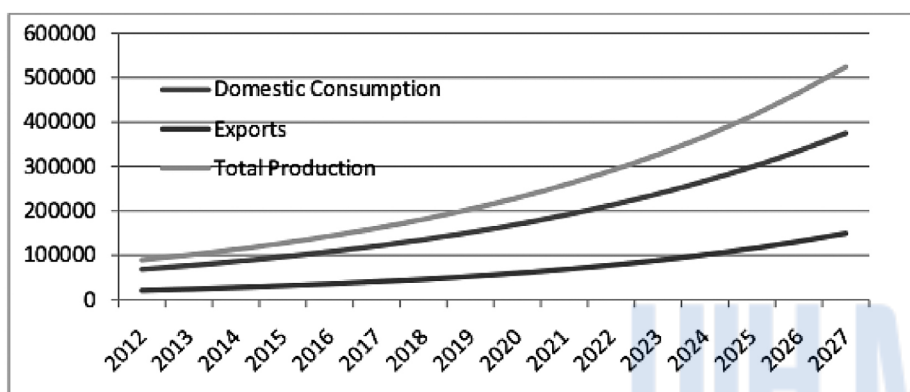
Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын төлөв байдлыг тодорхойлохоор 100 аж ахуйн нэгжийг хамруулан хийсэн ICRA-н судалгаагаар арьс ширний салбарын фирмүүдийн өсөлтийг хязгаарлах голлох хүчин зүйлүүдийг тогтоосон нь капиталын хүртээмж, нэгжид ногдох өндөр зардал, чадварлаг ажиллах хүчний хомсдол, татвар болон дүрэм журам, рупигийн ханш, импортын бүтээгдэхүүнтэй өрсөлдөх байдал болон ажиллах хүчний өндөр зардал зэрэг байсан. Макро түвшинд, арьс ширний үйлдвэрлэлийн гол хязгаарлалт нь түүхий эд материалын чанар, загвар дизайны нэг хэвийн механизм, Энэтхэгийн үйлдвэрлэгчдийн брэнд бий болгох чадамжгүй байдал болон технологийн хоцрогдол зэрэг юм. Гэсэн хэдий ч, судалгаагаар тодорхойлсон салбарын мэдрэмж нь цаашдын төлвийг бодлогын оролцоотойгоор өөдрөг байх боломжтойг илтгэж байна.

Хүснэгт 5. Дотоодын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл болон экспорт-Прогноз

March ending	PFCE FW	Exports	Production	Share of FW in PFCE	Exports Share in production	Global Imports ¹⁵	Exports From India	Share in exports
	Rs crore			In per cent		US \$ Million		Per cent
2012	59086	22006	93625	1.12	23.5	141393	4725	3.34
2013	66176	25307	105520	1.16	24.0	156380	5434	3.47
2014	74117	29103	118942	1.19	24.5	172957	6249	3.61
2015	83011	33468	134088	1.23	25.0	191290	7186	3.76
2016	92973	38489	151183	1.27	25.5	211567	8264	3.91
2017	104129	44262	170479	1.31	26.0	233993	9504	4.06
2018	116625	50901	192265	1.34	26.5	258796	10929	4.22
2019	130620	58536	216864	1.39	27.0	286228	12569	4.39
2020	146294	67317	244643	1.43	27.5	316569	14454	4.57
2021	163850	77414	276020	1.47	28.0	350125	16622	4.75
2022	183512	89027	311465	1.52	28.6	387238	19115	4.94
2027	323410	179064	571076	1.76	31.4	640846	38448	6.00

Энэтхэгийн Төлөвлөгөөний хорооноос гаргасан арьс ширний салбар дахь бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл болон экспортын талаарх төсөөлөлд дурьдсанаар үйлдвэрлэл нь 2027 хүртэл тогтмол 1.12-1.76 хувиар өсөх, экспорт нь 3.34-6.00 хувь болтол өсөх төлөв ажиглагдаж байна.

Арьс ширний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл болон экспорт

Боломжит орлогын өсөлт болон өрхийн нийт хэрэглээний зардалд эзлэх гутал болон арьсан эдлэлийн хувь, түүхий эдийн илүүдэл болон үйлдвэрлэлийн суурь зардал бага байгаа зэрэг олон хүчин зүйлээс арьс ширний салбар нь цаашид өсөх боломжтой байгааг харуулж байна. 2001 онд салбарын багахан хэсгийг нь арьсан бүтээгдэхүүний захиалга, лицензтэй бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эзлэж байсан бол 2002 оноос арьс шир болон гутлын салбарт гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг 100% зөвшөөрсөн ба Худалдааны департаментийн танилцуулсан зах зээлийн схемээс харвал салбарыг өргөжүүлэхэд чиглэсэн үндсэн ажлуудыг төлөвлөсөн байна.

Арьс ширний үйлдвэр, гутал, арьсан эдлэл болон хувцасны үйлдвэрлэлийг хамруулан арьс ширний салбарт шинэчлэл, технологийн сайжруулалт

хийх замаар өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхээр төлөвлөсөн нь цаашдын өсөлтийг бий болгох үндсэн нөхцөл болох юм.

Энэтхэгийн аж үйлдвэрийн экспортыг дэмжих ажлын хэсгийн зүгээс 12 дугаар Таван жилийн төлөвлөгөөнд нийт өсөлтийг 2012-2017 онд 24% байхаар, арьс ширний экспортын нийт хэмжээг 2016-2017 онд 14 тэрбум долларт хүргэхээр төлөвлөсөн байгаа нь тайлангийн дэд хэсэгт тусгаснаар бага зэрэг өөдрөгөөр төсөөлсөн байна. Энэтхэгээс хийгдэх экспортыг 15 хувиар өсгөсөн нь дэлхийн импортын өсөлтөөс 1.5 дахин өсөлттэй байхаар байна. Арьс ширний салбарыг илүү их өөдрөг байна гэж үзсэн ба дотоодын нөөцийн суурь, цалингийн бага зардал, бодлогын дэмжлэгтэйгээр салбарын өсөлтийг 12 дугаар төлөвлөгөөний хүрээнд 14-15 хувиар хурдацтай өснө гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 6. Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар дахь СВОТ шинжилгээ:

Давуу тал	<ul style="list-style-type: none"> -Өндөр өсөлт -Өндөр ур чадвартай, хямд ажиллах хүчний нөөц -Том түүхий эдийн бааз -Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж буй бодлогын санаачлагууд -Шинэ технологи нутагшуулах болон томоохон төслүүдийг удирдах чадвартай -Шинэ загвар болон бүтээгдэхүүний хөгжлийн онцлогийг тасралтгүй сайжруулах
Сул тал	<ul style="list-style-type: none"> -Бүтээгдэхүүний хадгалалтад Засгийн газраас үзүүлж буй дэмжлэг дутмаг -Олон улсын үнийн хэлбэлзэл -Өндөр хөдөлмөрийн ачаалалын үр дүн дэх асар их ажиллах хүч -Дэлхийн загварын зах зээлд биечлэн оролцох боломж дутмаг -Олон улсын стандарт бүхий олон тоглогчдын талаарх мэдээлэлгүй байдал
Боломж	<ul style="list-style-type: none"> -Дотоодын зах зээлийн хүчин чадал өсөх -Дэлхий даяар өсөн нэмэгдэж буй загварын мэдэгдэхүүн -Өөр өөр бүтэгдэхүүн үйлдвэрлэлийн мөчлөг хоорондын зайг богиносгоход туслалцаа үзүүлэхэд чиглэсэн мэдээллийн технологийг ашиглах, шаардлагатай программ хангамжийн дэмжлэгийг шийдэх -Шууд зах зээл дэх цахим худалдааг ашиглах
Эрсдэл	<ul style="list-style-type: none"> -Аж үйлдвэрлэлийн гол хэсэг зохион байгуулалтгүй -Үнэт цаас гаргах болон хувийн сангаар дамжуулан хязгаарлагдмал цар хүрээний мөнгийг эргэлтэд оруулах (олон бизнес гэр бүлийн эзэмшилд байдаг) -Банкнаас зээл авах явц хүндрэлтэй байдгаас өндөр хүүтэй хувийн зээл авдаг -Олон улсын хатуу стандарт -Зүүн Европын улс орнууд болон Азийн бусад орноос ирэх өндөр өрсөлдөөн -Засгийн газрын үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийн хүчин чадал, харилцаа холбоо, ур чадвар дутмаг

Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэл, үе шат:

Арьс ширний үйлдвэрлэлийг арьс шир боловсруулах ба арьс ширэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл гэж хоёр хэсэгт ангилан авч үзэх бөгөөд үүнийг зураглан үзүүлбэл дараах схем гарна. Үүнд:

Арьс шир боловсруулах салбарын хувьд жижиг дунд болон томоохон үйлдвэрүүдэд арьс шир хагас болон бүтэн боловсруулах бөгөөд нийт арьс шир боловсруулалтын 10 хувийг л өрхийн үйлдвэрлэгч нар эзэлдэг байна.

Харин арьс ширэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, тэр дундаа арьсан гутал үйлдвэрлэлийн 60 хувийг өрхийн аж ахуй эрхлэгчид, 25 хувийг бага оврын үйлдвэр, 15 хувийг дунд болон том оврын үйлдвэрүүд эрхэлдэг байна. Үүнийг доорх хүснэгтээс үзнэ үү.

Хүснэгт 7. Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэл дэх салбаруудын эзлэх хувь

Салбар / Бүтээгдэхүүн	Өрхийн үйлдвэрлэл	Бага оврын үйлдвэр	Дунд болон том
Арьс шир боловсруулах	10%	35%	55%
Арьс ширэн гутал	60%	25%	15%
Гутал- Non leather	15%	70%	15%
Бэлэн хувцас, гадуур хувцас	-	95%	5%
Төрөлжүүлсэн арьс ширэн бүтээгдэхүүн	10%	85%	5%
Эмээл тоног төхөөрөмж	40%	60%	-

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн процесс:

Арьс шир боловсруулах үйл явц нь дараах хоёр үе шаттай байна. Үүнд:

- (1) Түүхий эд боловсруулах (арьснаас хагас боловсруулсан арьс шир хүртэлх) - Tanning буюу идээлэх, шүүлэх, боловсруулах явц бөгөөд үүнийг хагас боловсруулалт гэнэ.
- (2) Хагас боловсруулсан арьс ширийг бүтэн боловсруулсан арьс шир болгох үйл явц - Finishing буюу бүрэн боловсруулалт.

Хагас боловсруулалт:

Сүүлийн арваад жилүүдэд Энэтхэгийн арьс шир хагас боловсруулах үйлдвэрт томоохон өөрчлөлт гарсан. Хагас боловсруулах салбарыг зохион байгуулалттай болгосон нь үйлдвэрийн явцад чухал ач холбогдолтой болсон.

Зохион байгуулалттай болгосон гэдэг нь хүний нөөцийн хувьд 10-аас дээш болгож, шаардлагатай тоног төхөөрөмж, технологиор хангасныг ойлгоно.

Ийнхүү зохион байгуулагдсан хагас боловсруулсан салбар нь дотоодын цэвэр түүхий эдээр хангагдана. Гэвч Баруун Бенгал, Тамил Наду мужуудад Британийн боомтоос орж ирсэн түүхий эдийг хагас боловруулах аж үйлдвэрүүд байна. 1973 оноос хойш шилжилтийн үйл явц асар хурдан явагдсан бөгөөд Тамил Наду, Баруун Бенгал, Уттар Прадеш болон Пунжаб мужуудад арьс шир хагас боловсруулах үйлдвэрүүд өссөн байна. Тухайлбал, Тамил Надуд нийт 934 хагас боловсруулах үйлдвэр байдаг бөгөөд энэ нь нийт хагас боловсруулалт хийдэг үйлдвэрүүдийн 44.6 хувийг эзэлж байна. Баруун Бенгалд 538 хагас боловсруулах үйлдвэр байдаг нь нийт хагас боловсруулах үйлдвэрийн 25.7 хувийг эзэлж байна.

Харин Уттар Прадеш мужид 378 хагас боловсруулах үйлдвэр байгаа бөгөөд энэ нь нийт хагас боловсруулах үйлдвэрийн 18.0 хувийг эзэлж байна. Үлдсэн 11.7 хувийг бусад муж дахь хагас боловсруулах үйлдвэрүүд эзэлнэ.

Энэтхэг улс нь “12 дугаар Таван жилийн төлөвлөгөө”, “Арьс шир болон арьс ширэн бүтээгдэхүүний төлөвлөгөө”, “Арьс ширний үйлдвэрийн хөгжлийн хөтөлбөр” зэрэг эрх зүйн баримт бичгээрээ дотоодын эдийн засгийн өсөлтөд голлох байр суурь эзэлхүйц хэмжээний нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, дэлхийн савхин болон арьс ширний загварын зах зээлд өөрийн нэрийн брэнд бий болгох, загварын зах зээлд өөрийн чанарлаг, загварлаг бүтээгдэхүүнийг олноор нийлүүлэх зорилгын хүрээнд түүхий эд, хагас боловсруулсан болон бүтэн боловсруулсан арьс ширийг экспортод гаргахыг зорихгүй байна. Харин дотоодын түүхий эд болон хагас боловсруулсан арьс ширийг бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд ашиглах, түүнчлэн дотоодын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хангаж дийлэхгүй байгаа түүхий эдийн хэрэгцээг импортын түүхийн эдээр нөхөж байна.

Тиймдээ ч түүхий эд болон хагас боловсруулсан арьс ширийг импортын татваргүй болгосон бөгөөд хэрэв түүхий эд, хагас болон бүтэн боловсруулсан арьс шир экспортод гаргах бол холбогдох яамнаас зөвшөөрөл авч, өндөр хэмжээний татвар төлөхөөр зохицуулсан байна. Нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн экспортод гаргах Энэтхэгийн Засгийн газрын бодлогын дагуу Энэтхэгийн арьс ширний үйлдвэрлэл дэх түүхий эдийн импорт тогтмол нэмэгдсэнийг дараах хүснэгтээр харуулав.

*Хүснэгт 8. Түүхий эд, арьс, арьс ширний импорт 2004-2009 оны байдлаар
(сая еврогоор)*

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
Түүхий эд болон арьс	37.66	43.66	52.19	64.88	72.14
Арьс шир (Вэт Блю, Краст болон савхи)	159.53	174.83	216.64	260.62	270.42
Нийт	197.19	218.49	268.83	325.5	342.56

Ийнхүү Энэтхэг улс нь арьсан гуталны үйлдвэрлэлээр дэлхийд 2 дугаар, арьс ширэн бүтээгдэхүүний экспортоор дэлхийд 9 дүгээрт орж байгаа ч 2017 он хүртэл хэрэгжих 13 дугаар Таван жилийн төлөвлөгөөндөө нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүний экспортоо нэмэгдүүлж, арьсан ширэн

бүтээгдэхүүн, савхин эдлэлээр дэлхийн загварын зах зээлд өөрийн байр суурьтай болох зорилго тавин ажиллаж байна.

2.4. БНТУ

Турк улсын хувьд арьс ширний үйлдвэрлэл нь 1970 оноос өнөөг хүртэл эдийн засгийн өсөлтөнд чухал үүрэг гүйцэтгэсээр ирсэн үйлдвэрлэлийн салбар юм. Ялангуяа сүүлийн 15-20 жилд энэхүү салбар нь маш хурдацтай хөгжиж дотоодын түүхий эдийн өргөн нөөц бололцоог ашиглахын зэрэгцээ импортоор оруулж ирсэн түүхий эдээр өндөр зэрэглэлийн арьсан бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, бусад орнуудад экспортолж байна.

1990 оны үед экспортыг нэмэгдүүлэх болсон гол шалтгаан нь Оросын Холбооны улс, ОХУ, Зүүн Европын орнуудын эрэлт хэрэгцээ болон жуулчдад зориулсан худалдан авалтын хэмжээ өссөнтэй холбоотой юм. 1990-ээд оны үед дотоод болон гадаадын арьс ширэн эдлэл дэх эрэлт хэрэгцээ өссөний үр дүнд салбарт их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хуримтлагдаж, үйлдвэрлэлийн хүчин чадал нь тэр хэмжээгээр нэмэгдсэн байна.

Харин 1998 онд ОХУ-д болсон хямралын улмаас үйлдвэрлэлийнхээ бараг тэн хагасыг ОХУ-д экспортолж байснаас улбаалж зарим хүндрэлүүд үүсч эхэлсэн байна. Энэхүү хямралын дараа зарим аж ахуйн нэгжүүд үйл ажилагаагаа зогсоосон. Харин 2000 онд арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь өөр бусад альтернатив зах зээлд нэвтэрснээр дотоодын эрэлт хэрэгцээ ч нэмэгдэн арьс ширний үйлдвэрлэл дахин хөл дээрээ боссон. 2008, 2009 онд болсон дэлхийн эдийн засгийн хямрал нь салбарын хөгжилд сөрөг нөлөө үзүүлсэн. Харин 2010 оноос салбарын экспортын хэмжээ өсч 2014 он гэхэд 1,61 тэрбум долларын бараа бүтээгдэхүүн экспортолсон байна. Гэвч 2015 онд өмнөх онтой харьцуулахад экспорт 18,6%-аар буурч 1,31 тэрбум долларын бараа бүтээгдэхүүнийг экспортолсон байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэл нь тус улсын хувьд улс орны эдийн засагт үнэтэй хувь нэмрээ оруулж байгаа салбар мөн бөгөөд үйлдвэрлэлийн олон жилийн туршлага, өрсөлдөх чадвар, үйлдвэрлэлийн өндөр хүчин чадлаараа дэлхийн томоохон үйлдвэрлэгч орнуудтай мөр зэрэгцэн үйлдвэрлэлээ хөгжүүлсээр байна. Туркийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь технологийн шинэчлэлийг нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэл эрхэлж, техникийн мэдээлэл болон технологийн тоног төхөөрөмж экспортлох түвшинд хүрсэн, салбарын нөөц бололцоо, экспортлох хүчин чадал зэрэг үзүүлэлтийг нь харгалзан үзвэл дэлхийн томоохон өрсөлдөх чадвартай орнуудын нэг юм.

Гэвч арьс ширний үйлдвэрлэлийн үндсэн орц болох боловсруулаагүй арьс ширний дотоодын нийлүүлэлт хангалтгүй, стандартад нийцэхгүй байгаагаас боловсруулаагүй болон хагас боловсруулсан арьс ширийг импортоор нийлүүлж үйлдвэрлэлд ашиглаж байна. Одоогийн байдлаар тус улсад арьс ширний үйлдвэрлэл Истанбул-Тузла, Измир-Менемен, Текирдаг-Чорлу, Ушак, Бурса, Баликесир-Гөнен, Болу-Гэрэдэ, Испарта, Хатай, Маниса-Кула зэрэг газруудад төвлөрсөн. 2014 оны байдлаар арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт том жижиг нийт 6767 аж ахуйн нэгж, эдгээрт 64533 ажиллах хүч ажиллаж байна гэж эрх бүхий байгууллагаас мэдээлсэн байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэл болон байгаль орчин:

Европт өрнөсөн экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахад чиглэсэн шахалт дарамтаас үүдэн Франц, Итали, Испани зэрэг орнууд энэ чиглэлийн үйлдвэрлэл эрхлэхээс татгалзсанаар Турк улс энэхүү хоосон орон зайг дүүргэсэн хэдий ч үүний зэрэгцээ байгаль орчны томоохон асуудалтай тулгарсан.

Туркийн арьс ширний үйлдвэрлэлд байгальд ээлтэй үйлдвэрлэл явуулах бодлогыг 1990-ээд оноос баримталж, энэ үеэс техник технологийн томоохон шинэчлэлүүдийг нэвтрүүлж эхэлсэн. 1994 онд салбарын төлөөллүүд болон Байгаль орчны яам “Байгаль орчны протокол”-д гарын үсэг зурснаар 1998 оны сүүл хүртэл арьс ширний үйлдвэрлэлийн чиглэлээр үйлдвэрлэл явуулах аж ахуйн нэгж нь цэвэршүүлэх байгууламжтай зохион байгуулалт бүхий аж үйлдвэрийн бүсэд үйлдвэрлэл явуулах эсвэл өөрсдөө цэвэршүүлэх байгууламж байгуулах үүрэг хүлээсэн. Салбарын байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагаа явуулах бодлогын хүрээнд үйлдвэрлэгдэж буй бүтээгдэхүүний 70% нь байгальд ээлтэй аргаар үйлдвэрлэгдэж байна.

Туркийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн гадаад худалдаа:

Экспорт: Арьс болон арьсан бүтээгдэхүүний экспорт 2015 онд өмнөх онтой харьцуулахад 18,6% буурч 1,31 тэрбум доллар болсон байна. Салбарын нийт экспортын 51,1%-ийг арьсан гутлын үйлдвэрлэл эзэлж байна. Арьсан эдлэл, нэхий болон үслэг эдлэл, боловсруулсан арьсны экспортын эзлэх хувь 24,7, 10,4, 12,2 байна.

Арьс болон арьсан бүтээгдэхүүний экспорт

Бүтээгдэхүүн	2013	2014	2015	Өөрчлөлт /2014-2015/	Эзлэх хувь /2015/
Боловсруулаагүй болон боловсруулсан арьс	198.676.452	226.492.957	181.173.802	-20,0%	13,8%
Арьс ширэн бүтээгдэхүүн	421.312.114	427.034.628	323.540.827	-24,2%	24,7%
Нэхий, үслэг эдлэл	283.010.638	239.768.058	136.824.792	-42,9%	10,4%
Арьсан гутал	723.219.481	719.258.058	670.445.226	-6,8%	51,1%
Нийт	1.626.218.685	1.612.553.701	1.311.984.647	-18,6%	100,0%

Эх сурвалж: Эдийн засгийн яамны мэдээллийн систем

2015 онд арьс болон арьсан эдлэлийн экспортын 14%-ыг Итали, 10,4%-ыг Герман, 7,7%-ыг Оросын Холбооны улс, 6,8%-ыг Англи улс эзэлж байна. Арьсан гутлын салбарт Испани, Португали зэрэг Европын томоохон үйлдвэрлэгчидтэй өрсөлдөхүйц хүчин чадал бүхий үйлдвэрлэл хөгжсөн.

Арьсан гутлаа экспортолж буй орнууд

Улсын нэр	2013	2014	2015	Өөрчлөлт /2014-2015/	Эзлэх хувь /2015/
Оросын Холбооны улс	91.838.919	81.862.290	48.259.006	-41.0	17.1%
Их Британи	19.884.630	29.148.903	18.136.005	-37.8	6.4%
Ирак	23.265.157	20.572.630	17.468.347	-15.1	6.2%
Герман	8.764.437	20.138.495	15.815.823	-21.5	5.6%
Голланд	8.017.313	5.817.752	15.182.036	161.0	5.4%
Сауди Араб	14.538.455	9.716.381	13.520.278	39.1	4.8%
Итали	11.141.316	13.081.062	10.526.849	-19.5	3.7%
Франц	3.473.114	8.482.618	8.956.707	5.6	3.2%
Румын	5.722.906	4.870.486	8.220.848	68.8	2.9%
Болгар	3.728.133	6.656.125	7.458.904	12.1	2.6%
Бусад	117.970.847	139.580.360	118.410.085	-15.2	42.0%
Нийт	308.345.227	339.927.102	281.954.888	-17.1	100.0%

Эх сурвалж: Эдийн засгийн яамны мэдээллийн систем

Арьсан хувцасны экспорт 2009 онд болсон хямралаас шалтгаалж буурах болсон ба 2015 онд өмнөх онтой харьцуулахад 27.8% буурч, 156.0 тэрбум доллар болсон байна. Тус улсын арьсан хувцасны экспортод хамгийн голлох түнш орнууд Герман, Франц, Оросын Холбооны улс болон Итали улс юм.

Савхин хувцсаа экспортолж буй орнууд

Улсын нэр	2013	2014	2015	Өөрчлөлт /2014-2015/	Эзлэх хувь /2015/
Герман	41.434.525	42.865.865	32.291.128	-0.3	20.7%
Франц	29.651.202	29.271.566	19.441.127	-0.3	12.5%
Оросын Холбооны улс	29.073.108	27.538.306	11.976.594	-0.6	7.7%
Итали	13.390.026	12.752.694	11.700.812	-0.1	7.5
Их Британи	11.169.725	14.974.064	10.236.600	-0.3	6.6%
АНУ	12.288.298	13.028.550	9.573.322	-0.3	6.1%
Испани	5.443.866	4.930.159	8.692.812	0.8	5.6%
Голланд	4.481.540	6.486.148	5.971.657	-0.1	3.8%
Австри	6.611.140	6.557.310	4.904.001	-0.3	3.1%
Ирак	2.531.568	2.804.067	3.792.377	0.4	2.4%
Бусад	61.849.477	54.996.679	37.513.262	-0.3	24.0%
Нийт	217.924.475	216.205.408	156.093.692	-27.8%	100.0%

Эх сурвалж: Эдийн засгийн яамны мэдээллийн систем

Арьс ширээр хийсэн аяллын хэрэгсэл болон бусад бүтээгдэхүүний экспорт 2015 онд 20.6%-иар буурч 154.98 тэрбум доллар болсон. Энэ салбарт тус улсын хамгийн ихээр бараа бүтээгдэхүүнээ экспортолсон орнууд нь Итали, Их Британи, Герман, Ирак болон Иран улс юм.

Улсын хэмжээнд голлон энэ төрлийн бараа бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэгч, бөөний худалдаа эрхлэн явуулдаг бүс нь Истанбул хотын Эминөнүнд байрлах Мержан, Гедикпаша, Лалели зэрэг газрууд юм. Арьсан эдлэл болон

цүнхний бөөний худалдааны төв болох Мержан, Лалели-Беззитад олон тооны үйлдвэрийн нэрийн барааны дэлгүүрүүд байрладаг.

Арьс ширэн эдлэл болон аяллын хэрэгслийн экспорт

Улсын нэр	2013	2014	2015	Өөрчлөлт /2014-2015/	Эзлэх хувь /2015/
Итали	63.528.103	61.610.851	34.062.288	-44.7%	21.9%
Их Британи	28.918.920	27.752.724	26.295.645	-5.3%	16.9%
Герман	17.594.846	16.607.341	15.698.879	-5.5	10.1%
Ирак	5.889.158	8.591.076	9.577.242	11.9%	6.2%
Иран	79.724	1.687.777	7.590.656	349.7%	4.9%
Испани	5.771.870	7.667.191	7.530.118	-1.8%	4.9%
Франц	5.355.520	4.766.669	5.340.466	12.0%	3.4%
Данимарк	4.314.860	4.930.671	3.920.012	-20.5%	2.5%
Швейцари	4.371.723	4.068.325	3.721.073	-8.5%	2.4%
АНУ	6.671.378	4.638.244	3.416.859	-26.3%	2.2%
Бусад	48.439.143	52.834.988	37.830.696	-28.4%	24.4%
Нийт	190.935.245	195.155.857	154.983.843	-20.6%	100.0%

Турк улсын арьс шир болон арьс ширээр хийсэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд дотоодын стандартад нийцсэн түүхий эдийн нийлүүлэлт хангалтгүй байгаагаас шалтгаалж импортоор оруулж ирсэн түүхий эдийн үнэ дотоодын үйлдвэрлэлд нөлөөлж байна.

Импорт

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт 2015 онд 1.60 тэрбум долларын бүтээгдэхүүн импортолсон ба үүний дийлэнх хувийг боловсруулаагүй арьс шир эзэлж байна. Энэ тоо хэмжээ нь нийт экспортын 43.3%-тай тэнцэж байна.

*Арьс шир болон арьсан эдлэлийн бүтээгдэхүүн
үйлдвэрлэл дэх импорт*

Бараа бүтээгдэхүүн	2013	2014	2015	Өөрчлөлт /2014-2015/	Эзлэх хувь /2015/
Боловсруулаагүй болон боловсруулсан арьс шир	681.459.528	506.535.609	286.961.119	-43.3%	17.9%
Арьс ширэн эдлэл	547.520.899	554.651.783	486.422.963	-12.3%	30.3%
Нэхий, үслэг эдлэл	115.781.639	101.223.461	37.620.786	-62.8%	2.3%
Гутал	992.947.486	953.894.053	794.561.643	-16.7%	49.5%
Нийт	2.337.709.552	2.116.304.906	1.605.566.511	-24.1%	100.0%

Дэлхийн зах зээл

Технологийн дамжлага ихтэй, хүний хөдөлмөр их шаарддаг арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар дахь өндөр хөдөлмөрийн хөлс, экологийн бохирдол зэрэг шалтгаанаар 1980-аад оноос хөгжилтэй орнууд энэ чиглэлийн үйлдвэрлэлээс татгалзаж илүү их ашиг орлого олох боломжтой технологийн болон шинжлэх ухааны салбарт хөл тавьж эхэлсэн. Улмаар хөгжиж байгаа болон хөгжингүй орнуудад арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэл явагдах

эх суурь тавигдаж Европ төвтэй үйлдвэрлэлийн салбар явсаар Ази тивд ноёрхох болсон. Өнөөдөр арьс ширний үйлдвэрлэлээр Ази тив тэргүүлж байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэл Ази болон Америк тивийн орнуудад хөгжих болсон гол шалтгаан нь хөдөлмөрийн хөлс, хөгжилтэй орнууд хямд өртөгтэй арьс ширний экспортыг нэмэгдүүлсэн, байгаль орчныг хамгаалах талаарх нарийн зохицуулалттай холбоотой гарсан зардлын өсөлт зэрэг болно. Арьс ширний үйлдвэрлэл Азийн орнуудад хөгжсөнөөр эдгээр улс орнуудын хүн амын өсөлт дэлхийн дунджаас дээгүүр болж, энэ нь арьс ширэн бүтээгдэхүүний эрэлтэд эерэгээр нөлөөлөх болсон.

Хятад улс дэлхийн томоохон арьс ширний үйлдвэрлэл эрхлэгч орон болохын сацуу гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжүүд арьс ширний үйлдвэрлэлээ улам бүр өргөжүүлсээр байна. Хятадад сайн чанарын арьс ширний үйлдвэрлэл ч хурдацтай хөгжиж байна.

Хятад болон Энэтхэгт сүүлийн жилүүдэд үйлдвэрлэлийн зардал дахь өсөлт, үйлдвэрлэлийн хүчин чадал гэхээсээ илүү бүтээгдэхүүний чанар болон загвар, барааны тэмдэгт хөрөнгө оруулалт хийхэд түлхүү анхаарч байна. Хөгжилтэй орнууд ялангуяа Европын орнуудад нэмүү өртөг илүү ихээр шингэсэн, байгаль орчинд ээлтэй аргаар үйлдвэрлэсэн, загварлаг болон брэнд бүтээгдэхүүнүүд эрэлттэй байна.

Боловсруулсан арьс ширний үйлдвэрлэлээр Турк, Хятад, Энэтхэг, Пакистан, Итали, Өмнөд Солонгос болон Испани, үслэг эдлэл үйлдвэрлэлээр Турк, Хятад, Итали, Уругвай, Өмнөд Солонгос болон Аргентин, үнэт үслэг эдлэл үйлдвэрлэлээр Грек, Хятад, Хон-Конг, Канад, Герман, Финлянд болон АНУ тэргүүлэх орнууд юм.

Итали, Испани дахь түүхий арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэл нь орчны бохирдол үүсгэх, үйлдвэрлэлийн зардлын өсөлт гэх зэрэг шалтгаанаар Румын, Болгар, Турк зэрэг орнуудад тэлэх болсон байна.

Ази номхон далайн бүс нутагт Хятад болон Энэтхэгт үйлдвэрлэлийн зардал нэмэгдэж байгаагийн зэрэгцээ Вьетнам, Индонез зэрэг шинэ үйлдвэрлэгч орнууд, Иран, Монгол, Африкийн Тунис, Судан, Нигери, өмнөд Африк зэрэг шинэ бүс нутгийн улсуудад үйлдвэрлэл болон экспортын төвүүдийн сонголтууд үүсч байна.

Дэлхийн арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт тулгамдаж буй асуудлын нэг бол түүхий эд буюу боловсруулаагүй арьс ширний хангамж, баталгаа болж байна. Түүхий эдийн олдоц ховордож, үнэ өртөг нь нэмэгдсээр байна. Дэлхийн зарим улс орнууд түүхий эд экспортлохыг хориглож, хязгаарлалт хийж байна. Тиймээс ч түүхий эдийн үнэ өртөг тогтмол өсөх хандлагатай байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт хамгийн их хэмжээгээр экспортлогддог бүтээгдэхүүн нь арьсан гутал ба арьсаар хийсэн бусад бүтээгдэхүүн, бүрэн болон хагас боловсруулсан арьс, үслэг эдлэл, савхин хувцас зэрэг бүтээгдэхүүнүүд нь экспортоороо дараагийн жагсаалтанд орж байна.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт чухал үүрэг бүхий Пакистан, Энэтхэг, Бразил, Аргентин, Мексик зэрэг орнуудын давуу тал нь түүхий арьс ширний хангалттай нөөц, хямд ажиллах хүчин, том хэмжээний дотоодын зах зээл болон уламжлал болсон үйлдвэрлэлийн арга барил зэрэг нөхцөл байдлууд юм.

Өмнөд Солонгос, Тайланд, Тайвань зэрэг орнуудад хямд ажиллах хүчний нөөц бололцоо байгаагийн зэрэгцээ үйлдвэрлэлийг дэмжсэн төрийн бодлогууд арьс ширний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. Эдгээр орнууд энэ салбарын үйлдвэрлэлийн хөгжиж буй орнуудад шилжих тэр цаг үед боломжийг сайн ашиглаж өөрсдийн орондоо арьс ширний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх таатай нөхцөл боломжийг бүрдүүлж чадсан.

Ирээдүйд Герман улсын арьс ширний үйлдвэрлэл доройтох, импортоо нэмэгдүүлэх хандлагатай байгаа тул Турк улс энэхүү орон зайг нөхөх, Германы зах зээлд өөрийн гэсэн байр суурийг олж авахыг эрмэлзэж байна. Нэхий үйлдвэрлэх технологи болон нэхий, үслэг эдлэлийн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд Герман улсын туршлагыг хуваалцаж хамтран ажиллах нь салбарыг хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулна гэж Турк улсын холбогдох байгууллага үзэж байгаа юм.

ЗХУ тарсанаар ОХУ газар нутгийн байршлаар ойр учраас дотоодын эрэлт хэрэгцээгээ нэн түрүүнд Турк улсаас хангах болсон. 1990-ээд оны эхэн үеэс тус улсад экспортолсон бараа бүтээгдэхүүн болон тус улсын иргэдийн хувийн журмаар хийсэн жижиг бизнес нь Турк улсад арьс ширний үйлдвэрлэл хөгжихэд ихээхэн хувь нэмэр оруулсан боловч Оросын холбооны улсаас чанарын шаардлага харгалзалгүй чанартай, чанаргүй бараа бүтээгдэхүүн худалдан авах өндөр сонирхол нь наад захын стандартад нийцээгүй, чанаргүй бараа бүтээгдэхүүн нийлүүлэхэд хүргэж улмаар Турк бараа бүтээгдэхүүний нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлсөн байна. 1997 оноос арьс ширэн бүтээгдэхүүний хувийн жижиг бизнес буурсаар 1998 оны Оросын Холбооны улсад болсон хямралаас шалтгаалж улам бүр буурсан үзүүлэлт гарсан байна. Сүүлийн жилүүдэд Оросын Холбооны улсын наймаачид илүү хямд үнэ өртөгтэй Хятадын зах зээлийг сонирхсоноор энэ чиглэлийн жижиг бизнес эрхлэгчдийн Туркийн арьс ширний үйлдвэрлэлд нөлөөлөх нөлөө багассан хэдий ч сайн чанарын, үнэ өртөг өндөр бараа бүтээгдэхүүний Оросын Холбооны улсын зах зээл дэх эрэлт хэрэгцээ нь нэмэгдсээр байна.

2014 оны байдлаар дэлхийн боловсруулаагүй болон бүрэн боловсруулсан арьс ширний экспорт 36.5 тэрбум доллар болсон байна. Боловсруулаагүй болон бүрэн боловсруулсан арьсны экспортлоор Итали, АНУ болон Бразил улс дэлхийд тэргүүлж байна. Эдгээр улсуудын дэлхийн зах зээл дэх экспортын эзлэх хувь хэмжээ нь 15.3%, 10.5%, 8.1% юм.

*Дэлхийн зах зээл дэх боловсруулаагүй болон боловсруулсан
арьс ширний экспорт /тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
Итали	5.521.320	5.594.942	1.3%	15.3%
АНУ	3.757.799	3.833.706	2.0%	10.5%
Бразиль	2.510.559	2.947.940	17.4%	8.1%
Хон-Конг	2.542.056	2.428.788	-4.5%	6.6%
Герман	1.416.441	1.512.259	6.7%	4.1%
Энэтхэг	1.349.059	1.363.716	1.1%	3.7%
Австрали	1.192.928	1.139.110	-4.5%	3.1%
Өмнөд Солонгос	1.006.486	1.003.885	-0.3%	2.8%
Аргентин	916.885	1.003.200	9.4%	2.7%
Франц	975.105	980.568	0.6%	2.7%
Нийт	35.614.681	36.543.445	2.61%	100.0%

Эх сурвалж : ITC Trademap

Дэлхийн зах зээлд боловсруулаагүй болон боловсруулсан арьс ширний экспорт 2015 онд 35.9 тэрбум доллар болсон байна. Хятад, Итали, Хон-Конг улсууд жагсаалтыг тэргүүлж байгаа ба нийт экспортод эзлэх хувь нь 22.9%, 13.8%, 8.6% юм. Турк улс 2014 онд 506.5 сая долларын экспортоор дэлхийн хамгийн том 19 дэх боловсруулаагүй болон боловсруулсан арьс шир экспортлогч орон юм.

*Дэлхийн зах зээл дэх боловсруулаагүй болон боловсруулсан
арьс шир импортлогч орнууд /тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
Хятад	8.025.665	8.261.102	2.9%	22.9%
Итали	4.588.126	4.957.395	8.1%	13.8%
Хон-Конг	3.503.347	3.081.336	-12.1%	8.6%
Вьетнам	1.164.801	1.686.007	44.7%	4.7%
Герман	1.208.793	1.290.625	6.8%	3.6%
Мексик	1.012.630	1.164.592	15%	3.2%
Өмнөд Солонгос	1.026.219	1.077.301	4.9%	3.0%
Испани	877.241	948.982	8.2%	2.6%
АНУ	720.613	799.386	10.9%	2.2%
Румын	708.846	777.633	9.7%	2.2%
Нийт	33.792.912	35.943.394	6.4%	100.0%

Эх сурвалж: ITC Trademap

Дэлхийн зах зээлд арьс ширэн аяллын бүтээгдэхүүний экспорт сүүлийн жилүүдэд хурдацтай өсөж байгаа ба өмнөх онтой харьцуулахад 1.8%-аар өсч 61.52 тэрбум долларт хүрсэн байна. Хамгийн томоохон экспорлогч орнууд нь Хятад, Итали, Франц улс бөгөөд эдгээр 3 орны дэлхийн зах зээл дэх эзлэх хувь хэмжээ нь 65.7% юм.

*Дэлхийн зах зээл дэх арьс ширэн аяллын бүтээгдэхүүний экспортлол
/тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
Хятад	27.586.307	27.122.787	-1.7%	44.1%
Итали	6.818.633	7.310.877	7.2%	11.9%
Франц	5.845.617	5.986.363	2.4%	9.7%
Хон-Конг	5.541.631	5.184.950	-6.4%	8.4%
Вьетнам	1.687.111	2.244.206	33.0%	3.6%
Герман	1.426.357	1.580.979	10.8%	2.6%
Бельги	1.311.580	1.267.054	-3.4%	2.1%
Энэтхэг	1.216.232	1.259.296	3.5%	2.1%
АНУ	1.166.472	1.159.163	-0.6%	1.9%
Голланд	959.885	1.018.450	6.1%	1.7%
Нийт	60.421.339	61.522.244	1.8%	100.0%

Эх сурвалж: ITC Trademap

Дэлхийн зах зээл дэх арьс ширэн аяллын бүтээгдэхүүний экспорт 2014 онд өмнөх онтой харьцуулахад 4.6%-аар өсч ойролцоогоор 59.73 тэрбум долларт хүрсэн байна. Гол экспортлогч орнуудын эхэнд 18.4%-аар АНУ тэргүүлж байна. Дараа нь Хон-Конг, Япон, Франц орнууд 8.8%, 8.3%, 6.2% эзэлж байна.

*Дэлхийн зах зээл дэх арьс ширэн аяллын бүтээгдэхүүний экспорт
/тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
АНУ	10.565.985	10.975.671	3.9%	18.4%
Хон-Конг	5.213.083	5.249.911	0.7%	8.8%
Япон	5.316.589	5.212.131	-1.9%	8.7%
Франц	3.446.918	3.716.782	7.8%	6.2%
Герман	3.047.463	3.337.033	9.5%	5.6%
Их Британи	2.878.083	3.165.660	9.9%	5.3%
Итали	2.472.204	2.708.902	9.6%	4.5%
Өмнөд Солонгос	1.830.266	2.023.366	10.5%	3.4%
Хятад	1.563.210	1.598.540	2.3%	2.7%
Испани	1.224.180	1.395.650	14.0%	2.3%
Нийт	57.110.179	59.738.319	4.6%	100.0%

Эх сурвалж: ITC Trademap

Арьс ширний үйлдвэрлэл Ази болон Өмнөд Америкийн орнуудад давамгайлж байгаагийн зэрэгцээ Итали улс савхин хувцасны загварыг тодорхойлогч улс хэвээр байна. 2014 оны байдлаар Италийн савхин хувцасны экспорт 1.4 тэрбум долларт хүрсэн байна. Итали улс нь өндөр хүчин чадал бүхий боловсруулах үйлдвэрлэл, шинэлэг, шилдэг загвараараа чанартай, бренд, хамгийн сүүлийн үеийн загварыг тодорхойлсон өндөр үнэ өртөг бүхий бүтээгдэхүүнээрээ дэлхийн чинээлэг худалдан авагчдын хэрэгцээг хангаж байна.

Харин Хятад, Хон-Конг, Энэтхэг, Пакистан зэрэг улсууд эсрэгээрээ дэлхийн хамгийн хямд үнэ өртөг бүхий савхин хувцас үйлдвэрлэгчид юм. Хятад улс дэлхийн зах зээл дэх савхин хувцасны үйлдвэрлэлийн 22.8%-ыг дангаараа эзэлж байна. Хятад улс дахь хямд ажиллах хүчний нөөц нь тус улс бага зардлаар үйлдвэрлэл явуулах боломжийг нээж өгч байна.

*Дэлхийн зах зээл дэх савхин хувцас, эдлэлийн экспорт
/тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
Хятад	2.194.211	2.171.060	-1.1%	22.8%
Итали	1.361.636	1.478.947	8.6%	15.6%
Энэтхэг	1.067.211	1.045.437	-2.0%	10.9%
Пакистан	696.646	703.488	0.9%	7.4%
Хон-Конг	664.400	605.380	-8.9%	6.4%
Франц	540.460	577.479	6.9%	6.1%
Герман	459.405	467.923	1.8%	4.9%
Испани	217.753	267.952	23.1%	2.8%
АНУ	235.687	236.399	0.3%	2.5%
Голланд	234.479	233.175	-0.6%	2.5%
Нийт	9.373.328	9.513.312	1.5%	100.0%

Эх сурвалж: ITC Trademap

Дэлхийн зах зээл дэх савхин хувцас, эдлэлийн нийт экспортын хэмжээ 2014 оны байдлаар 9.51 тэрбум доллар бөгөөд Хятад, Итали улсын дараа Энэтхэг, Пакистан, Хон-Конг улсууд ихээхэн хувийг эзэлж байна. Харин Турк улс 2.3%-иар дэлхийн савхин хувцас, эдлэлийн экспортоороо 11 дэх том экспортлогч орон юм.

*Дэлхийн зах зээл дэх савхин хувцас, эдлэлийн импорт
/тэрбум ам.доллар/*

Улсын нэр	2013	2014	Өөрчлөлт /2013-2014/	Эзлэх хувь /2014/
АНУ	1.697.698	1.698.921	0.1%	18.9%
Герман	825.113	887.993	7.6%	9.9%
Франц	657.656	679.271	3.3%	7.5%
Хон-Конг	614.061	596.096	-2.9%	6.6%
Их Британи	399.244	440.955	10.5%	4.9%
Япон	433.154	408.468	-5.7%	4.5%
Итали	391.614	407.094	3.9%	4.5%
Испани	255.739	290.072	13.4%	3.2%
Канад	258.960	274.859	6.1%	3.1%
Хятад	272.193	270.516	-0.6%	3.0%
Нийт	8.737.580	9.002.781	3.0%	100.0%

Эх сурвалж: ITC Trademap

Турк улсын арьс ширний үйлдвэрлэлд хийсэн SWOT шинжилгээ

Энэхүү шинжилгээний хүрээнд салбарын үйлдвэрлэлийн давуу болон сул талууд, тулгамдсан асуудлууд, боломжууд зэрэг хүчин зүйлсийг авч үзэн, үнэлэлт өгсөн байна.

Давуу талууд:

Хүчин зүйлс	Арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэрлэл	Арьсан гутлын үйлдвэрлэл
Үйлдвэрлэлийн түүхий эд ба орц	1. Дэд салбар давхар хөгжсөн	2. Дэд салбар давхар хөгжсөн
Үйлдвэрлэл	<ul style="list-style-type: none"> Уламжлалт үйлдвэрлэлийн арга барил Зохион байгуулалттай үйлдвэрлэлийн бүсүүд Дэд бүтцийн дэмжлэг /цэвэрлэх байгууламж/ Экологид ээлтэй үйлдвэрлэл Үйлдвэрлэлийн шинэлэг технологи Үйлдвэрлэлийн төвлөрөл 	<ul style="list-style-type: none"> Уламжлалт үйлдвэрлэлийн арга барил Үйлдвэрлэлийн олон жилийн туршлага Үйлдвэрлэлийн хүчин чадал Үйлдвэрлэлийн шинэлэг технологи Шуурхай уян хатан үйлдвэрлэлийн боломж Үйлдвэрлэлийн төвлөрөл
Бүтээгдэхүүн сайжруулалт ба чанар	<ul style="list-style-type: none"> Арьс шир боловсруулах арга, туршлага Үслэг эдлэл, нэхий үйлдвэрлэх ноу-хау Жижиг дагалдах хэрэгсэл үйлдвэрлэх ур чадвар Бүтээгдэхүүнээ төрөлжүүлэх ур чадвар Загварлаг коллекци Загварын ертөнцтэй хөл нийлүүлэх чадвар Бүтээгдэхүүний чанар Гар урлал 	<ul style="list-style-type: none"> Үйлдвэрлэл болон бүтээгдэхүүний чанар дахь хурдацтай хөгжил Илүү их нэмүү өртөгтэй үйлдвэрлэлд шилжсэн байдал Ямар ч төрлийн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх чадвар Загварын өргөн сонголтууд
Маркетинг, борлуулалт	<ul style="list-style-type: none"> Газар зүйн байршил Дотоод зах зээлийн эрэлт Гадаад худалдаа Гадаад худалдаа ба өрсөлдөх чадвар Салбарын зохицуулах байгууллага Аялал жуулчлалын таатай нөхцөл боломж 	<ul style="list-style-type: none"> Газар зүйн байршил Дотоод зах зээлийн эрэлт Гадаад худалдаа Нөлөө бүхий Турк гутлын хэв маяг Шуурхай найдвартай гадаад мэдээлэл
Хөдөлмөрийн бүтээмж ба ажиллах хүчин	<ul style="list-style-type: none"> Дунд болон дээд боловсролын байгууллагуудын сургалт Чадварлаг ажиллах хүчин (мэргэшсэн) 	<ul style="list-style-type: none"> Чадварлаг ажиллах хүчин (мэргэшсэн) Шуурхай мэдээлэл дамжуулалт болон суралцах чадвар
Зах зээл болон салбарын зохицуулалт	<ul style="list-style-type: none"> Хамгаалах арга хэмжээ 	<ul style="list-style-type: none"> Хамгаалах арга хэмжээ

Сул талууд:

Хүчин зүйлс	Арьс ширэн эдлэлийн үйлдвэрлэл	Арьсан гутлын үйлдвэрлэл
Үйлдвэрлэлийн түүхий эд ба орц	<ul style="list-style-type: none"> Малын тоо хэмжээ буурсан Боловсруулагдаагүй арьс ширний нийлүүлэлтэд гадаад зах зээлд хамааралтай байх Нядалгаа ба арьс ширний чанарын асуудал Татварын дарамт Туслах хэрэгслийн үйлдвэрлэлийн хөгжлийн удаашрал 	<ul style="list-style-type: none"> Боловсруулагдаагүй арьс ширний нийлүүлэлтэнд гадаад зах зээлд хамааралтай байх Гутлын хэсгийг гадаадаас оруулж ирдэг Чанартай түүхий эдийн олдоц хомс

Үйлдвэрлэл	<ul style="list-style-type: none"> • Өндөр хүчин чадал бүхий цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээ, цэвэрлэх байгууламж болон усны хэрэглээ, зардал өндөр • Зарим бүс нутагт цэвэрлэх байгууламжгүй байгаа байдал • Шинээр үйлдвэрлэл хөгжиж буй орнуудтай харьцуулахад ажиллах хүчний зардал өндөр 	<ul style="list-style-type: none"> • Жижиг цех хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж буй байдал (үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал) • Цөөн тооны бүтээгдэхүүн нийлүүлэлт • Гар ажиллагаа • Шинээр үйлдвэрлэл хөгжиж буй орнуудтай харьцуулахад үйлдвэрлэлийн зардал ба бүтээгдэхүүний үнийн дарамт, өрсөлдөх чадвар
Бүтээгдэхүүн сайжруулалт ба чанар	<ul style="list-style-type: none"> • Хязгаарлагдмал R & D, P & D • Хязгаарлагдмал брэнд 	<ul style="list-style-type: none"> • Хязгаарлагдмал R & D, P & D • Шинэлэг санаа загварын шинэ сэдэл бага • Хязгаарлагдмал брэнд
Маркетинг, борлуулалт	<ul style="list-style-type: none"> • Том зах зээлд (АНУ, Япон, Хятад, Солонгос зэрэг) өөрийн байр сууриа эзэлж чадаагүй байдал • Зах зээлээ өргөжүүлэх боломж хомс 	<ul style="list-style-type: none"> • Борлуулалт сурталчилгаа бага
Санхүүжилт, санхүүгийн боломж	<ul style="list-style-type: none"> • Бага ашиг орлого • Хязгаарлагдмал санхүүгийн эх үүсвэр • Өндөр санхүүжилтийн зардал 	<ul style="list-style-type: none"> • Хангалтгүй хөрөнгийн хуримтлал
Хөдөлмөрийн бүтээмж ба ажиллах хүчин	<ul style="list-style-type: none"> • Сургалтын хөтөлбөр • Дадлагын хичээл бага • Боловсролын байгууллагуудын ажиллах хүчин, лаборатори, материалын хүрэлцээ бага 	<ul style="list-style-type: none"> • Чадварлаг хэдий ч зохих түвшний боловсролгүй ажиллах хүчин
Зах зээл болон салбарын зохицуулалт	<ul style="list-style-type: none"> • Шударга бус өрсөлдөөн, дуураймал бүтээгдэхүүн • Төрийн дэмжлэг хангалтгүй 	<ul style="list-style-type: none"> • Шударга бус өрсөлдөөн, дуураймал бүтээгдэхүүн • Төрийн дэмжлэг хангалтгүй

Түрк улсын Засгийн газрын 2012/3305 дугаар бүхий “Үйлдвэрлэлийн хөрөнгө оруулалтанд төрөөс үзүүлэх дэмжлэг” тогтоолын хүрээнд улсын 81 аймгийг нийгмийн хөгжлийн индексийг нь харгалзан 6 бүс нутагт хуваасан. Бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн үзүүлэлтээс нь шалтгаалж төрөөс үзүүлэх тусламж дэмжлэгийн төрөл, хувь хэмжээг харилцан адилгүй байхаар тогтоосон. Энэхүү тогтоолын 4 дүгээр зүйлд хөрөнгө оруулалтад төрөөс олгох урамшууллын системийг ерөнхий, бүс нутгийн, их хэмжээний болон стратегийн ач холбогдол бүхий хөрөнгө оруулалтанд үзүүлэх урамшуулал гэж 4 хуваасан.

Ерөнхий хөнгөлөлт урамшуулал	Бүс нутгийн хөнгөлөлт урамшуулал	Их хэмжээний хөрөнгө оруулалтанд үзүүлэх хөнгөлөлт урамшуулал	Стратегийн ач холбогдол бүхий хөрөнгө оруулалтанд үзүүлэх хөнгөлөлт урамшуулал
<ul style="list-style-type: none"> • НӨАТ-ын хөнгөлөлт • Гаалийн татвараас чөлөөлөх 	<ul style="list-style-type: none"> • НӨАТ-ын хөнгөлөлт • Гаалийн татвараас чөлөөлөх • Татварын хөнгөлөлт • Нийгмийн даатгалын хөнгөлөлт • Хөрөнгө оруулалтын байршлын хуваарилалт • Хүүгийн бодлогоор дэмжих 	<ul style="list-style-type: none"> • НӨАТ-ын хөнгөлөлт • Гаалийн татвараас чөлөөлөх • Татварын хөнгөлөлт • Нийгмийн даатгалын хөнгөлөлт • Хөрөнгө оруулалтын байршлын хуваарилалт 	<ul style="list-style-type: none"> • НӨАТ-ын хөнгөлөлт • Гаалийн татвараас чөлөөлөх • Татварын хөнгөлөлт • Нийгмийн даатгалын хөнгөлөлт • Хөрөнгө оруулалтын байршлын хуваарилалт • Хүүгийн бодлогоор дэмжих • НӨАТ-ын буцаан олголт

Энэхүү тогтоолд зааснаар ажилтны нийгмийн даатгалын ажил олгогчоос төлөх даатгалаас чөлөөлөх хугацаа нь бүс нутгаас шалтгаалж 2-10 жилийн хугацаатай, татварын хөнгөлөлтийн хувьд орлогын болон аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар мөн бүс нутгийн хуваарилалтаас хамаарч 30-90 хүртэл хувь байхаар тус тус тогтоосон.

Арьс шир боловсруулах үйлдвэрлэл дэх өрсөлдөөний гол хүчин зүйлүүд:

Тус улсын хувьд боловсруулаагүй арьс ширний нөөцийн хомсдол, бүтээгдэхүүний нийт өртөгт шингэх зардлууд өндөр үнэ өртөгтэй байгаа нь үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварт сөргөөр нөлөөлж байна. Мөн түүнчлэн ажиллах хүчний үнэ өртөг өндөр байгаагийн зэрэгцээ ажиллах хүчний эрүүл мэнд, баталгааг зохицуулсан төрөөс гаргасан шийдвэр нь үйлдвэрлэлд улам их дарамт үзүүлж байгаа юм байна. Ажиллах хүчний зардал, цахилгаан эрчим хүчний үнэ тариф, материал техникийн хангамж, хог хаягдлын зардал нь үйлдвэрлэлийн өртөгт хамгийн их нөлөөлнө. Үйлдвэрлэлд ашиглагдаж буй үйлдвэрлэлийн технологи ч өрсөлдөх чадварыг тодорхойлж байна. Арьс ширний үйлдвэрлэлд дэд бүтэц нь хөгжсөн, хог хаягдал болон цэвэрлэх байгууламжийн асуудал нь шийдэгдсэн зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд үйлдвэрлэл явуулах нь хамгийн чухал асуудал юм.

Турк улсын арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт баримтлах стратегийн зорилтууд:

Турк улс нь арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт хэрэгжүүлэх 19 стратегийн зорилт дэвшүүлсэн ба түүхий эдийн оролтод чиглэсэн 4, үйлдвэрлэлд чиглэсэн 4, технологийн арга ажиллагаанд чиглэсэн 1, борлуулалт, худалдаанд чиглэсэн 5, хүний нөөцөд чиглэсэн 2, санхүүгийн үйл ажиллагаатай холбоотой 1, зах зээл болон салбарын нөхцөл байдалтай холбоотой 2 зорилтыг тус тус дэвшүүлсэн байна.

Үйлдвэрлэлийн хүчин зүйл	Стратеги зорилтууд
Түүхий эд болон үйлдвэрлэлийн бусад орц	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мал сүргээ өсгөх, түүхий арьс ширэнд ач холбогдол өгөх, нядалгааны газруудын үйл ажиллагаанд хяналт тавих, арьс ширийг бэлтгэх бүхий л шат дамжлагад стандартыг хатуу мөрдөх; 2. Боловсруулаагүй, хагас боловсруулсан нэхий эдлэлийн импортод 20%-ийн онцгой татвараас чөлөөлөх, 18%-ийн НӨАТ-ыг 8% болгож бууруулах; 3. Дотооддоо нийлүүлэх боломжгүй түүхий эдийн импортод бусад төрлийн татаасуудыг үгүй болгох; 4. Арьс ширээр хийгдэх бэлэг дурсгалын болон бусад жижиг дагалдах хэрэгслийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, чанар, загварт ач холбогдол өгөх;
Үйлдвэрлэл	<ol style="list-style-type: none"> 5. Аж ахуйн нэгжүүдийн ажилтан ажиллуулахтай холбоотой төрийн дарамт шахалтыг багасгах, чөлөөт хөдөлмөрийн зах зээлд шилжих, цахилгааны төлбөрийг хөнгөлөлттэйгээр ашиглуулах; 6. Шинээр хөрөнгө оруулалт хийгдэх нөхцөлд 6-р бүс нутагт хэрэгжиж байгаа хөнгөлөлт урамшууллыг зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүс дэх шинэ хөрөнгө оруулагчдад нэгэн адил хамааруулах;

	<p>7. Орчноо тохижуулах болон хамгаалахтай холбогдон гарах зардалд Байгаль орчин, хот тохижуулах яамны төсвөөс санхүүгийн дэмжлэг авах;</p> <p>8. Зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсээс өөр газар үйлдвэрлэл явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийг үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүс болоход шаардагдах дэд бүтэц болон бусад хөрөнгө оруулалтыг хийх, үйлдвэрлэлийн явцад зохих дэмжлэг үзүүлэх, Истанбул хот дахь үйлдвэрлэл явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийг хотын шинэ төлөвлөгөөнд дурдагдсан зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд байршуулах;</p>
Техник технологи	9. Turquality ба Брэндийг дэмжих төсөлд арьс ширний үйлдвэрлэлийн оролцоог дэмжих, төслийн хэрэгжилтийг сайжруулах, төрийн дэмжлэгийн хүрээнд хийгдэх хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэлийг хурдасгах;
Маркетинг борлуулалт	<p>10. 2023 онд 10 тэрбум долларын экспорт хийх;</p> <p>11. Хувийн журмаар хийсэн экспортыг албан ёсны экспортод оруулж тооцох, онцгой албан татварын буцаан олголтонд хамруулах;</p> <p>12. Оросын холбооны улстай хувийн бизнес хийж буй аж ахуйн нэгжүүдийн татвар, гаалийн асуудалд төрөөс бодлогоор дэмжих, ачаа тээшний хөнгөлөлт үзүүлэх;</p> <p>13. Аж ахуйн нэгжүүдийг валютын бодлогоор дэмжих;</p> <p>14. Жинхэнэ болон хуурамч арьс ширний талаарх хэрэглэгчдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх;</p>
Хүний нөөц	<p>15. Мэргэшсэн ажиллах хүч бэлтгэх, гар урлалын өв соёлоо хадгалах;</p> <p>16. Ажилтан ажиллуулахтай холбогдолтой төрийн байгууллагаас гаргасан шийдвэрийг дахин авч үзэх, эдгээр шийдвэрүүдээр ажил олгогчид үүрэг болгосон дарамтыг багасгах;</p>
Санхүүжилт	17. Арьс ширэн эдлэлийн худалдан авалт дахь 18%, борлуулалт дахь 8%-ийн НӨАТ төлөхтэй холбогдсон асуудлыг шийдэх;
Зах зээл, салбарын нөхцөл байдал	<p>18. Импортоор оруулж буй бараа бүтээгдэхүүний чанар болон стандартад хатуу хяналт тавих, заавал бүтээгдэхүүний танилцуулгатай байх шаардлага тавих, хямдралын цаг үеийг тогтоох;</p> <p>19. Бүртгэлгүй болон хуурамчаар бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, борлуулахтай тэмцэх, оюуны өмчийн хуулийн хэрэгжилтийг хангах;</p>

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн зардлын талаарх Үйлдвэрлэлийн Ерөнхий Газраас хийсэн судалгаа

Зардлын ангилал	Арьс шир боловсруулах	Савхин хувцас	Арьс ширэн эдлэл	Арьсан гутал	Дундаж
Үндсэн түүхий эд %	61	69	42	51	56
Дайвар бүтээгдэхүүн %	18	5	14	13	12
Ажиллах хүчний зардал, нийгмийн даатгал %	11	15	26	22	19
Санхүүжилт ба элэгдэл хорогдлын зардал %	3	4	7	5	5

Бусад зардал /захиргааны зардал, сурталчилгааны зардал, цахилгаан, ус, гэрэлтүүлгийн зардал/ %	6	8	11	9	8
Нийт	100	100	100	100	100

Арьс ширний үйлдвэрлэлд боловсруулаагүй арьс ширийг гадаадаас импортлохыг бууруулах /хөдөө аж ахуйн салбарт дорвитой шинэчлэл хийх/, арьс ширийг олон улсын стандартад нийцүүлэн бэлтгэх, хүний хөдөлмөр их шаарддаг энэ салбарт шинэлэг техник технологийг нэвтрүүлэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, чанаржуулах, салбарын үйлдвэрлэлийн стандартыг тодорхойлж, зохион байгуулалттай үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, дагалдах хэрэгслийн импортыг бууруулах, эдгээр нэмэлт хэрэгслүүдийг дотооддоо үйлдвэрлэх хүчин чадалтай болох нь урсгал зардлыг бууруулах болон гадаад валютын эрсдэлтэй тулгарахаас хамгаалах юм.

Турк улсын Шинжлэх ухаан, Үйлдвэрлэл ба Технологийн яам Үйлдвэрлэлийн Ерөнхий газраас баталсан “Туркийн нэхмэл, бэлэн хувцас болон арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарын стратегийн баримт бичиг ба үйл ажиллагааны төлөвлөгөө” /2015-2018/

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар:

Бүх төрлийн ан амьтан, малын арьс шир болон эдгээрээс гаргаж авсан аяллын болон гар цүнх, бээлий, бүс, мал аж ахуйд хэрэглэгдэх дагалдах хэрэгслүүд, арьс шир, нэхийгээр хийсэн хувцас, гутал энэ салбарт хамаарна.

Арьс шир боловсруулахаас жижиг эдлэл хийх, савхин хувцас үйлдвэрлэх, нэхий эдлэл хийх, гутлын салбар хүртлээ олон шат дамжлагад үйл ажиллагаа явуулж буй энэ салбар нь гар ажиллагаа, гар урлал маш их шаарддаг ба мэргэшсэн хүний нөөцийн дэмжлэгтэйгээр үйл ажиллагаа нь явагддаг. Мөн түүнчлэн чанартай түүхий эд, үйлдвэрлэлийн дараах бохирдол энэ салбарын тулгамдсан асуудлууд мөн.

Арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбар нь Туркийн хамгийн урт түүхтэй үйлдвэрлэлийн салбарын нэг бөгөөд зөвхөн Туркуудэд хамааралтай арьс шир үйлдвэрлэх арга барил болох “sahtiyan” арга нь дэлхийд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ба Англи хэлэнд “Turkish Leather” болж нэвтэрсэн байна. Турк улс өнөөдөр ялангуяа бог малын арьс ширний үйлдвэрлэлээрээ дэлхийд тэргүүлж буй орнуудын нэг мөн. Үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүсэд үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа аж ахуйн нэгжүүдийн гол онцлог нь Европын стандартад нийцсэн, экологид ээлтэй аргаар, техник технологийн шинэлэг арга барилаар бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх явдал юм. Энэ нь дэлхийн зах зээл дэх тус бараа бүтээгдэхүүний нэр хүндийг дээшлүүлэх үзүүлэлт болдог.

Турк улсад үйлдвэрлэгдсэн арьс ширэн бүтээгдэхүүн нь дэлхийн зах зээлд чанартай болон боломжийн үнэ өртөг бүхий бараа бүтээгдэхүүн гэдгээрээ танигдсан. Арьс шир боловсруулах ажиллагаа нь онцгой арга барил болон тодорхой дэмжлэг шаардсан үйл ажиллагаа учраас энэ салбарт өрсөлдөж чадахуйц үйлдвэрлэл эрхлэхийн тулд аж ахуйн нэгжүүд нэгдмэл байдлаар,

их хэмжээний хөрөнгө оруулалттайгаар үйл ажиллагаагаа явуулах нь чухал. Туркэд 2005 оноос өнөөг хүртэл үйлдвэрлэгчдийн тоо хэмжээ буурсаар байгаа ба томоохон үйлдвэрлэгчид үйл ажиллагаагаа өргөжүүлсээр байна.

Боловсруулаагүй арьс шир:

Туркэд мах нядалгаа хангалтгүй байгаа, нядалгааны явц дахь арьс ширний чанар үйлдвэрлэлд хэрэглэгдэх шаардлагыг хангахгүй байгаа, бүртгэлгүй нядалгаа хийх болон эдгээр малын арьсыг борлуулалтанд гаргахгүй байгаа зэрэг асуудлууд нь арьс ширний үйлдвэрлэлийг түүхий эдийн хомсдолд оруулах шалтгаан болж байна.

Тус улсын арьс ширний үйлдвэрлэл жил бүр 6,5 сая гаруй бод мал, 60 сая гаруй бог малын арьс ширийг үйлдвэрлэлд ашиглах тооцоотой байдаг. НҮБ-ын дэргэдэх Хүнс, Хөдөө аж ахуйн байгууллагаас гаргасан судалгаагаар Энэтхэг болон Хятад улсууд нь малын тоо толгой хамгийн их улсууд юм. 2010-2011 онуудад дэлхийн зах зээл дэхь боловсруулаагүй арьс ширний үнийн өсөлт салбарын хөгжилд сөргөөр нөлөөлсөн. Өнөөдөр арьс ширийг гэрийн тавилга болон автомашины бүрээст их хэмжээгээр хэрэглэж байгаатай холбогдуулан арьс ширний эрэлт өртөг өдрөөс өдөрт нэмэгдэж энэ нь үнэ өртөгт мөн адил нөлөөлж байна. Турк улс бог малын арьс шир үйлдвэрлэлд 2011 онд нийт үйлдвэрлэлийн 7,5%-ийг дангаараа эзэлж Хятад, Энэтхэг, Итали улсын дараа 4-р байранд орсон байна.

Салбарт үзүүлж буй дэмжлэг:

Үйлдвэрлэлд үзүүлж буй дэмжлэг туслалцаа нь улсын эдийн засгийн бодлогын хүрээнд явагддаг ба олон тооны төсөл, хөтөлбөрүүд хэрэгжиж байна. Гэвч зөвхөн тусгайлсан нэг салбарт зориулсан дэмжлэг байдаггүй үйлдвэрлэлийн бүх салбарт нэгэн адил үйлчлэхээр зохицуулагдсан.

Хөрөнгө оруулалт, дэмжлэг урамшуулал:

Сайд нарын Зөвлөлийн 2012 оны 06-р сарын 19-ний өдрийн 2012/3305 тоот шийдвэрээр төрийн дэмжлэгийн шинэ системийг баталсан. Энэ шийдвэрийн хүрээнд ерөнхий, бүс нутгийн, их хэмжээний болон стратегийн ач холбогдол бүхий хөрөнгө оруулалтад үзүүлэх дэмжлэг гэж 4 хуваасан. Энэхүү дэмжлэгийн хүрээнд аж ахуйн нэгжүүд гаалийн татвар, НӨАТ-аас чөлөөлөгдөх, татварын хөнгөлөлт эдлэх, ажил олгогчийн нийгмийн даатгалын хэмжээг бууруулж тооцох, хүүгийн дэмжлэг, орлогын албан татварын суутгалын дэмжлэг, НӨАТ-ын буцаан олголт зэрэг хөнгөлөлтүүдийг эдлэхээр тогтоосон.

**Шинжлэх ухаан, Үйлдвэрлэл ба Технологийн яам Үйлдвэрлэлийн
Ерөнхий Газар**

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчид нь үйлдвэрлэлийн салбар дахь төрөөс үзүүлж буй дэмжлэг туслалцаа болон Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, дэмжих удирдах газар, Эдийн засгийн яам, Halk банкны зүгээс Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд зориулсан тусгай дэмжлэг, урамшуулалд хамрагдана.

Үйлдвэрлэлийн хүчин зүйл болон зардал:

Дэлхийн зах зээл дэх бүх салбарын нэгэн адил арьс ширний үйлдвэрлэлийн салбарт ч үнэ өртөг өрсөлдөх чадварыг тодорхойлогч хүчин зүйлсийн нэг

юм. Азийн орнууд дахь бүтээгдэхүүний суурь зардал дахь давуу байдал нь бусад орнуудын үйлдвэрлэгчдэд хүндрэл учруулж байна. Ялангуяа ажиллах хүчний хямд зардал Турк улсын дэлхийн зах зээл дэх өрсөлдөх чадварыг доройтуулж байна. Үйлдвэрлэлд ашиглагдах боловсруулаагүй арьс ширний дийлэнх хувийг гадаадаас нийлүүлж байгаа нь чанар болон бусад асуудлаар салбарын хөгжилд сөргөөр нөлөөлж байна. Мөн түүнчлэн цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээний өртөг өндөр байгаа нь мөн адил өрсөлдөх чадварт нь сөргөөр нөлөөлж байна.

Үйлдэрлэлийн чиглэлээр ашигласан усны төлбөрийн хэмжээг бүс нутаг бүрт Усны асуудал хариуцсан Ерөнхий газар тогтоодог ба хэд хэдэн аймаг /ил/-ийг харьцуулан хүснэгтээр харуулав.

2016 оны үйлдвэрлэлийн чиглэлээр ашиглах усны төлбөрийн хэмжээ
/НӨАТ ороогүй/

Аймаг /ил/		Цэвэр ус	Бохир ус	НӨАТ	Нийт
Анкара	Үйлдвэрлэл	8.65	4.33		12.98
	Цэвэршүүлээгүй ус	Үндсэн үнээсээ 20%-ийн хямдралтай			
	Зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүс	Үндсэн үнээсээ 20%-ийн хямдралтай			
Измир	/Зохион байгуулалт бүхий үйлдвэрлэлийн бүсэд/	3.09	2.53	-	5.62
Кожаэли	Үйлдвэрлэл	6,46	3,23	0,78	10,47
	Цэвэрлэх байгууламжтай үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүс	7,76	0	0,62	8,38
	Үйлдвэрлэлийн чөлөөт бүс	6,46	3,23	0,26	9,95
	Дахин цэвэршүүлсэн ус	3,02	0	0,24	3,26

“Үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт бүхий бүс”-ийн тухай хуулийн 21-р зүйлд зааснаар цэвэрлэх байгууламжтай үйлдвэрлэлийн бүсэд үйл ажиллагаа явуулж байгаа үйлдвэрлэл эрхлэгчид нь бүс нутгийн захиргаанд төлөх бохир усны төлбөрөөс чөлөөлөгдөнө.

Арьс боловсруулах үйл явц дахь орц гарцын харьцаа

Орц		Гарц	
Ус	15-50 м³	15-50 м³	
Химийн бодис	~ 500 kg	Боловсруулсан арьс	200-250 кг
Боловсруулаагүй арьс	1 тонн	Хаягдал	~ 450 – 730 kg
Цахилгаан		Агаар	
	9.3 – 42 GJ		~ 40 kg

Бод малын арьс шир боловсруулах явц дахь усны хэрэглээ

Үйлдвэрлэлийн шат дамжлага	1 тонн арьс шир боловсруулахад шаардагдах усны хэмжээ (m³/t)	
	Давсалсан арьс шир	Давслаагүй арьс шир
Боловсруулаагүй арьс-хагас боловсруулсан арьс	10 - 15	13 – 18
Боловсруулсаны дараах үйл явц	6 - 10	6 - 10
Нийт хэрэглээ	16 - 25	19 - 28

Хонины арьс шир боловсруулах явц дахь усны хэрэглээ

Үйлдвэрлэлийн явц	Нэг арьс шир тутамд хэрэглэгдэх усны хэмжээ /литр/
Боловсруулаагүй арьс даршлах	65-80
Хагас боловсруулсан арьс	30-55
Боловсруулсаны дараах үйл явц	15-45
Нийт	110-180

Байгаль орчны тухай хуульд зааснаар цэвэрлэх байгууламж бүхий бүс нутагт үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа явуулж, байгаль орчныг хамгаалах талаарх үүргээ биелүүлэн ажиллаж буй аж ахуйн нэгжийн тухайн цэвэрлэх байгууламжид хэрэглэсэн цахилгааны төлбөрийн үнийн 50 хүртэлх хувийг холбогдох яамны саналыг үндэслэж Сайд нарын Зөвлөлөөс чөлөөлж болдог.

Цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээний тариф тогтоох зөвлөлөөс жил бүрийн цахилгааны хэрэглээний тарифийг тогтоодог. 2016 оны 01-р сарын 01-ний өдрөөс мөрдөгдөх тарифийг дараах байдлаар тогтоосон байна. Үүнд:

01.01.2016	Хэрэглэгчийн үнэ тариф (kr/kWh)					Хүчин чадлын ялгаваргүй нийт тариф (kr/kWh)			
Хэрэглэгч	жижиглэнгийн нэг хугацаат үнэ	жижиглэнгийн өдрийн үнэ	Жижиглэнгийн өндөрхүчин чадал бүхий үнэ	Жижиглэнгийн шөнийн тариф	Түгээлтийн үнэ	Нэг хугацаат	Өдөр	Өндөр хүчин чадал бүхий	шөнө
Үйлдвэрлэл	20.522	20.389	36.302	8.910	4.964	25.4855	25.3523	41.2658	13.8740
Худалдаа	21.343	21.204	37.754	9.267	8.386	29.7285	29.5899	46.1400	17.6526
Орон сууц	21.343	21.204	37.754	9.267	8.183	29.5261	29.3875	45.9376	17.4502
Хөдөө аж ахуйн усалгаа	19.496	19.369	34.487	8.465	6.878	26.3739	26.2473	41.3651	15.3429
Гэрэлтүүлэг	19.496				8.054	27.5499			

2.5. ВЬЕТНАМ УЛС

20-р зуунд дэлхийн хүн ам мэдэгдэхүйц өслөө. Үүнийг дагаад амьжиргааны түвшин нэмэгдэхийн хэрээр махны хэрэгцээ ихсэж байна. Энэ нь эргээд савхины түүхий эдийн хангамжийг тогтмол хадгалахад хүргэж байна. Дэлхийн хүн ам өсөхийн хэрээр савхины түүхий эдийн хангалт цаашид нэмэгдэх боловч мал адгуус өсгөх болон малын тэжээл тарьж ургуулах газар улам бүр үнэтэй болж, олдоц нь хомсдох, түүнчлэн Ази болон Африкт гахай, шувууны хэрэглээ нэмэгдэх хандлага илэрхий мэдэгдэх боллоо. Зарим тохиолдолд эдгээр хөгжлийн чиг хандлага нь уламжлалт бус түүхий эдийн урсгал болох тэмээ болон имж, бугын түүхий эдийн ач холбогдлыг өсгөж байна.

Савхины түүхий эдийн олдоц хөгжиж буй улсуудад өсөн нэмэгдэж байгаа бол хөгжингүй улс орнуудад нэг хүнд оногдох улаан махны хэрэглээ буурсантай холбоотой арьс ширний нийлүүлэлт багасаж байна. Одоо савхины түүхий эдийн тэн хагасыг хөгжиж буй орнууд нийлүүлж байгаа бол тэдгээр улс орнууд нь савхиараа эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх сонирхолтой болжээ.

Бүх савхины 65% нь үхрийн шир юм. Цаг агаар болон шаардлага хангасан хөдөө аж ахуйн улмаас хамгийн сайн чанарын арьс шир хөгжингүй улсуудаас нийлүүлдэг нь бодит баримт билээ. Түүхий эдийн гарал үүсэл шилжих болсноор гадаргуу нь гэмтсэн буюу бусад төрлийн бүтцийн гологдолтой ширийг ашиглах боллоо. Энэхүү хандлага цаашид үргэлжлэх шинжтэй. Энэ нь зарим төрлийн гэмтлийг эцсийн боловсруулах арга техник хөгжих, мөн хэрэглэгчид зарим гэмтлийг байгалийн юм гэж ятгаж үнэмшүүлэхэд хүргэж байна. Автомашины доторлогоонд маш сайн чанарын шир хэрэглэдэг учир энэ чиглэлийн шевроны үйлдвэрүүд хөгжингүй орнуудад ажиллаж байна.

Дэлхийн савхины нийлүүлтийн 10 гаруй хувийг гахайн арьс эзэлж байна. Хятад улс гахайн арьс болон гахайн арьсан савхины хамгийн том нийлүүлэгч юм. Гэвч гахайн арьсны бүтэц болон өөх тосноос шалтгаалан уг арьсыг боловсруулахад ихээхэн хүндрэл тулгардаг учир энэхүү түүхий эд нь ирээдүйд тус аж үйлдвэрт чухал юм. Түүнээс гадна, гахайн арьс нь бусад арьстай харьцуулбал хоолны салбартай хамгийн ойр холбоотой байдаг онцлогтой. Иймээс соёлын буюу өртгийн шалтгаанаар гахайн арьсыг каркас (гол их бие), царцмаг хийхэд ашигладаг. Түүхээс үзэхэд, шевроны аж үйлдвэр²⁷ нь гэр бүлийн жижиг дунд үйлдвэр байдаг. Тиймээс савхины үйлдвэрүүд ажиллах хүч хямд газар луу шилжих, улмаар шевроны үйлдвэрүүд нь дагах хандлагатай. Савхины аж үйлдвэр²⁸ хурдацтай өсөн нэмэгдэж байгаа улс орнууд, тухайлбал Өмнөд Солонгос, Тайвань, Хятад, Индонез, Вьетнам нь ихэвчлэн түүхий эдийн хомсдолтой учир арьс ширийг их хэмжээгээр импортолдог байна. Өсөн нэмэгдэж буй савхины эрэлтийг хангахын тулд дээрх орнуудад шинээр олон шевроны үйлдвэрүүд нээгдэж байгаа бол европ болон Япон, АНУ-д шевроны үйлдвэрүүд хаагдаж байна.

Итали, Испани зэрэг хөгжингүй улсуудад үлдсэн цөөхөн шевроны үйлдвэрүүд нь ухаалаг бизнесийн загвар нэвтрүүлсэн байна. Тэдгээрийн зарим нь өгөөжтэй олон улсын эвсэл холбоонд нэгдсэн бол бусад нь “бютик нэгж”²⁹ хэмээх нэртэй маш дээд зэрэглэлийн загвар болон чанар бүхий гоёлын салон болжээ.

Энэтхэг, Бразил зэрэг сайн чанарын түүхий эд нийлүүлдэг орнууд нь аж үйлдвэрүүдээ эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хүртэл бүх шатанд амжилттай хөгжүүлж байна. Савхины аж үйлдвэрийн чадавх болон ажлын байрны хангамжийг өндөр түвшинд гаргасан, нөөц сайтай Эфиоп, Пакистан зэрэг орнууд энэхүү бүлэгт нэгдэх хандлага ажиглагдаж байна. Савхины аж үйлдвэрийн бүхий л салбарт Хятад улс сүүлийн үед хамгийн хүчтэй тоглогч болоод байна. Тэрээр үйлдвэрлэлийн бүх секторт бусдаас мэдэгдэхүйц зайтай тасарсан байдалтай давамгайлж байна. Хятад нь сүүлдээ байгаль орчны хамгааллыг хангахгүй үйлдвэр ихээр байгуулсанаа хүлээн зөвшөөрсөн бөгөөд одоо түүнийгээ засаж байгаа. Мөн гутлын үйлдвэрлэлээ багасгасан бөгөөд илүү өндөр нэмэгдсэн өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнээр ижил өсөлт гаргахаар чармайж байна.

²⁷ англиар tanning industry

²⁸ англиар leather industry

²⁹ англиар "boutique units"

Table 55: Production of raw hides and skins in countries applying export taxes or restrictions

Unit: thousand tons

	1996	2006
Argentina	262.5	249.5
Bangladesh	43.4	46.3
Byelorussia	30.5	16.7
Brazil	505.9	736.3
China	485.4	937.3
Ethiopia	36.2	36.4
India	474.2	504.7
Indonesia	37.2	37.7
Kenya	29.1	32.1
Morocco	13.2	15.5
Nepal	21.5	26.4
Nigeria	40.4	40.4
Pakistan	75.9	110.1
Paraguay	27.6	29.8
Russia	335.0	243.2
Thailand	47.6	43.2
Tunisia	6.0	6.6
Ukraine	153.0	105.5
Uruguay	46.9	43.6
% of world total restricted	34.6	48.9
World total	6,180.0	6,668.0

Source: COTANCE elaboration on FAO data.

Notes: Data refer to the sum of salted cattle/calf hides and sheep/goat skins. In 1996, there were no export restrictions in Byelorussia, Morocco, Russia and Ukraine.

Энэ нь Хятад зах зээл дэх давамгайл байдлаа алдана гэсэн үг биш. Харин ч Хятадын аж үйлдвэр үргэлжлэн өсөх бөгөөд харин хурд нь саарч, арга зам нь өөрчлөгдөж байгаа юм. Түүнээс гадна, Хятадад ажиллах хүчний зардал нэмэгдэж буй тул Вьетнам болон Индонез, Бангладеш, Энэтхэг зэрэг улсуудад шинээр үйлдвэрээ нээх болсон. Хятадтай савхины аж үйлдвэрийн салбарт өрсөлдөх, түүний давамгайл байдлыг сулруулах хэмжээний буюу чадавхтай улс дэлхий дээр байхгүй бөгөөд энэхүү шилжилт нь харин ч хөгжиж буй тухайн орнуудад түлхэц өгч байна.

Түүхээс үзэхэд, савхины ойролцоогоор 65%-иар гутал хийдэг. Гэвч энэ хувь хэмжээ сүүлийн үед 55% болж буурсан байна. 2008 онд түүхэндээ анх удаа гутлын үйлдвэрлэлд эзлэх савхины хувь хэмжээ 50%-

иас бага болсон. Харин доторлогоо болон бусад савхин бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл нэмэгдсэн. Автомашины доторлогооны савхины үйлдвэрлэл 1990 оноос хойш онцгой хүчтэй байна.

Дээрх 55 дугаар хүснэгтээр экспортын татвар бүхий орнуудын түүхий арьс ширний үйлдвэрлэлийн хэмжээг харуулав. Хэмжих нэгж: мянган тонн.

Удаах 56 дугаар хүснэгтээр улс орнуудын импортын татварын хувь хэмжээг 2006 оны байдлаар харуулав. Бүтээгдэхүүнүүд: Түүхий арьс шир (Raw hides), Нойтон арьс (Wet blue), Хальс (Crust), Савхи (Finished leather), Гутал (Footwear). Гаалийн болон элдэв татвар хураамж байнга өөрчлөгдөж байдаг. Дээрх хүснэгтэд үзүүлсэн импортын татварт химийн бодис болон тоног төхөөрөмжийн импортын гаалийн татварыг оруулаагүй болно.

2008 оны байдлаар, Хятад улсад савхины химийн бодис 6.5%, машин тоног төхөөрөмж 8%, гутлын туслах материал болон бэлэн хувцасны импортын татвар тус тус 15% байна. Харин Пакистаны хувьд савхины химийн бодисын импортын татвар дунджаар 12%, машин (5%), туслах материал (20%) тус тус байна.

Table 56: Import duties (%) in January 2006

	Raw hides	Wet blue	Crust	Finished leather	Footwear
Algeria	5.00	15.00	15.00	15.00	30.00
Argentina	2.50	8.50	10.50	10.50	20.50
Australia	0.00	2.50	5.00	5.00	10.00
Bangladesh	0.00	0.00	0.00	0.00	25.00
Brazil	2.00	7.40	9.50	9.33	20.00
Chile	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00
China	5.00-14.00	5.00-14.00	n/a	8.00-14.00	10.00-24.00
Egypt	2.00	7.00	12.00	12.00	32.00
EU	0.00	1.38	5.00	6.50	8.00
India	0.00	15.00	15.00	15.00	15.00
Japan	8.40	14.00	19.26	18.80	28.50
Kenya	10.00	10.00	10.00	10.00	25.00
Republic of Korea	2.25	5.00	5.00	5.00	13.00
Mexico	6.00	7.50	10.00	10.00	35.00
New Zealand	0.00	0.00	2.33	3.50	0.00
Nigeria	5.00	10.00	10.00	10.00	15.00
Pakistan	5.00	5.00	5.00	5.00	25.00
Paraguay	2.00	8.00	9.50	9.33	20.00
Russia	5.00	5.00	5.00	5.00	0.00
South Africa	5.00	5.00	5.00	10.00	30.00
Taiwan	0.00	0.00	1.00	1.00	5.00
Tanzania	10.00	10.00	10.00	10.00	25.00
Thailand	0.00	5.00	5.00	5.00	40.00
Turkey	0.00	1.38	4.50	6.50	8.00
USA	2.34	2.62	2.62	2.96	0.00-5.00
Uruguay	2.00	8.00	9.14	9.14	20.00
Viet Nam	0.00	3.00	5.00	10.00	50.00
Zimbabwe	5.00	15.00	15.00	15.00	0.00

Source: Koppamy, 2007 (based on FAO and national trade association data).

58 дугаар хүснэгтээр Экспортын татварын хувь хэмжээг 2007 оны байдлаар үзүүлэв. Бүтээгдэхүүн: Арьс шир (Hides), Нойтон арьс (Wet blue), Савхин хальс (Leather crust), Савхи (Finished leather), Бэлэн бүтээгдэхүүн-Савхин гутал (Manufactured products-Leather shoes). Тухайн таваарын экспортын татвар болон экспортын хориг хэт өссөнөөс шалтгаалан дэлхийн нөөцийн зөвхөн 40% нь л чөлөөт зах зээлд гарч байна.

Table 58: Export taxes (%) in January 2007

	Hides	Wet blue	Leather crust	Finished leather	Manufactured products (leather shoes)
Argentina	15*	15*	5	5	5
Brazil	9	9	0	0	0
India	60	60	60	0	0
Kenya	15	0	0	0	0
Pakistan	20	20	0	0	0
Paraguay	12	0	0	0	0
Russia	15	10	10	0	0
Tanzania	20	0	0	0	0
Uganda	20	0	0	0	0
Uruguay	8	8	0	0	0

Source: Koppamy, 2007.

хамааран хавтгай дөрвөлжин фут³⁰ тутамд 3-4 центээс 20 цент хүртэл хэмжээтэй байна.

³⁰ 1 фут=30.48 см

Ихэнх улс орон байгаль орчны эрхзүйн орчинтой боловч дэлхий даяар авч үзвэл, хэрэгжүүлэлт нь харилцан адилгүй бөгөөд байгаль орчны зардлын хэмжээ улс улсад өөр байна. Шевроны үйлдвэрийн байгаль орчны зардал нь зөвхөн байршлаас

Вьетнамын савхины аж үйлдвэр эрчимтэй өсөж байгаа бөгөөд жилийн өсөлтийн хэмжээ нь 12-15% байна. Гаалийн татварын улмаас Европын холбоо дахь нөлөө нь багассан боловч АНУ руу гаргах экспорт нь эрс нэмэгдсэн.³¹ Вьетнамын Засгийн газар савхины аж үйлдвэрийн салбарт ойрын 3 жилд 572 сая ам. долларын хөрөнгө оруулалт хийх бөгөөд шевроны үйлдвэрлэлд 37.8 сая ам. доллар оруулж байна. Сүүлийн 10-аад жилийн туршид Вьетнамын гол бүтээгдэхүүн нь бээлий болон гутал байна.

Вьетнамын Засгийн газар нь TPP (Номхон Далайг Дамнасан Нөхөрлөл) болон EU FTA (Европын Холбооны Чөлөөт Худалдааны Хэлэлцээр) байгууллагуудтай 2014 онд хэлэлцээр хийсний үр дүнд гадуур хувцас болон шингэн бүтээгдэхүүн, гутлын үйлдвэрлэлийн салбарт тодорхой хөнгөлөлт эдлэхээр болжээ³². TPP нь Вьетнамын арьс ширний аж үйлдвэрийн салбарт том зах зээл рүүгээ оруулах боломж олгохын сацуу гаалийн татварыг 14.3%-иас 0% хүртэл бууруулж өөрийн зах зээл дэх Вьетнамын савхины аж үйлдвэрийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүллээ.

Түүнээс гадна Вьетнамын савхи болон гутлын аж үйлдвэр нь ЕХ-ны Чөлөөт худалдааны гэрээ батлагдмагц буюу 2014 оны эхнээс GSP хөтөлбөрийн давуу талыг ашиглах боломжтой боллоо. Гэвч дээрх хэлэлцээрүүдээс ашиг тус хүртэхийн тулд тодорхой дотоод нөхцөл шаардлагыг хангах учиртай. Мөн тухайн салбарт дэмжлэг үзүүлэх дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай. Савхины болон гутлын аж үйлдвэрийн хувьд чанар бол хамгийн гол асуудал юм.

2006 онтой харьцуулахад, тухайн аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл 3 дахин өссөн хэдий ч экспортод гаргаж буй бүтээгдэхүүний савхины хэрэгцээний 40%-ийг л дөнгөж дотоодын бүтээгдэхүүнээр хангаж байна. Арьс ширний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд нэн түрүүнд материалын боловсруулалт болон бохир усны асуудалд анхаарах шаардлагатай.

Вьетнамын Аж үйлдвэрийн Орчны Холбооны мэдэгдсэнээр, хэрэгцээнийхээ 40%-ийг дотоодоос хангаж, гадны эх үүсвэрээс савхи оруулж ирэх нь бага, зарим тохиолдолд бүр тэг нэмүү өртөг шингээсэн бүтээгдэхүүн хийж экспортолж байгаагийн шалтгааныг материал түүхий эдийн хомсдол гэж үзжээ. Сарлаг, үхрийн фермүүд муу хөгжсөн байна. Ихэнх нийлүүлж буй үнээний арьс чанарын шаардлага хангахгүй гологдож байна. Арьс ширний үйлдвэрийг газар тариалангийн хөгжилтэй уялдуулан хамтаар нь хөгжүүлэх шаардлагатай.

Арьс шир үйлдвэрлэгчийн хэлсэнээр, арьс шир боловсруулах үйлдвэрийн толгойны өвчин бол бохир усны асуудал мөн. Бохир ус цэвэршүүлэх байгууламж нь шинэ үйлдвэр барихаас ч өндөр өртөгтэй юм. Энэ нь үйлдвэрүүдэд тэр тусмаа хувийн секторынхонд маш их хүндрэл бэрхшээл учруулж байна. Матар болон тэмээн хяруулын арьс эдэлгээ сайтай боловч хангалт муутай байна. Цаашилбал, дотоодын химийн бүтээгдэхүүний

³¹ Савхи болон савхин бүтээгдэхүүний аж үйлдвэрийн ирээдүйн дэлхийн чиг хандлага, ЮНИДО 2010-Future Trends in the World Leather and Leather Products Industry and Trade, UNITED NATIONS INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION Vienna, 2010 http://leatherpanel.org/sites/default/files/publications-attachments/future_trends_in_the_world_leather_and_leather_products_industry_and_trade.pdf

³² Олон улсын эдийн засгийн интеграцитай уялдсан Вьетнамын арьс ширний аж үйлдвэрийн хөгжил, Вьетнамын Аж үйлдвэр, Худалдааны Яам-Vietnamese tannery industry's development in context of international economic integration, MOIT (Ministry of Industry and Trade) Vietnam <http://www.moit.gov.vn/en/News/514/vietnamese-tannery-industry%E2%80%99s-development-in-context-of-international-economic-integration.aspx>

хангалт муу байгаагаас гаднаас импортлоход хүрч мөн салбарын өрсөлдөх чадварыг бууруулж байна.

2013 оны байдлаар, Вьетнамын гутлын экспорт 8.3 тэрбум ам. доллар (ийм бүтээгдэхүүний 50%-иас илүү нь арьс ширэн савхи ашигласан) бол гар цүнхний экспорт 1.7 тэрбум ам. доллар (арьс ширэн савхины оролт 40-50%) юм. Вьетнамын хамгийн том импортын түншүүд нь ЕХ болон АНУ, Япон, Хятад, Бразил улс юм. 2012 оны байдлаар, дээрх 5 улсууд руу нийтдээ 5.77 тэрбум ам. долларын бүтээгдэхүүн экспортолжээ.

Вьетнамын савхи шевроны үйлдвэрлэл одоогоор хурдацтай өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд энэ нь байгаль орчны бохирдлын асуудлыг ихээр дагуулж байна.³³ Шевроны үйлдвэрүүд нь бохир ус болон агаарын чанарын стандартуудын шаардлагыг хэрхэн хангаж байгааг шалгаж, байгаль орчны зохицуулалтад нийцсэн буюу нийцээгүй үйлдвэрүүдийн зардлыг харьцуулж үзлээ. Энэхүү зардалд нь байгаль орчны зохицуулалтад нийцсэн шевроны үйлдвэрийн EIA³⁴ тайлан болон WWTS³⁵ суурилуулах үнэ, бохир усны татварын төлбөр багтсан.

Судалгаанаас үзэхэд, EIA тайлан бэлтгэхэд VND³⁶ 150-250 сая зардал гарах бол EM тайлан бэлтгэхэд ойролцоогоор VND 20 сая өртөг гардаг байна. Энгийн цистерн сав VND 20-30 сая үнэтэй бол орчин үеийн WWTS VND1,500-5,000 сая байна. Аж үйлдвэрийн парк буюу аж үйлдвэрийн бүсэд байрлах шевроны үйлдвэрийн сар тутам төлдөг бохир усны татвар хураамж дунджаар VND 26.4 сая бол эдгээр бүсийн гаднах үйлдвэрийнх VND 0.3 сая байна.

Байгаль орчинд халтай үйлдвэрийн хувьд олон нийтэд мэдээлэх, мэдэгдэхүйц мөнгөн хохирол хүлээх болон торгууль, бизнесийн үйл ажиллагааг хаах зэрэг хариуцлага хүлээнэ. Байгаль орчинд халтай үйлдвэр нь EIA тайлан гаргах зардлаас даруй VND 200-300 сая илүү зардалтайгаар уг тайланг мэдүүлдэг. Энэ нь шевроны үйлдвэрүүдэд уг тайланг гаргаж өгөхөд урамшуулал болох магадлалтай. Харин бохир усны татвар хураамж төлөхгүйгээр WWTS суурилуулаагүй бол зардал VND 130-170 сая хооронд хэлбэлзэж байна. WWTS суурилуулж байгаль орчинд нийцтэй байх болон бохир усны татвар төлөх зардал нь үл нийцсэн үйлдвэртэй харьцуулахад өндөр байна.

Эндээс дүгнэхэд, байгаль орчны зохицуулалтын системийг удирдах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авах нь сайн үр дүнгүй нь харагдаж, Вьетнамын хувьд асуудал болоод байна. Орчин үеийн дэвшилтэт технологи нэвтрүүлсэнээр зарим компаниуд³⁷ усны хэрэглээг 50%, химийн бодисыг 15% тус тус бууруулж чадсан байна. Ам дөрвөлжин метр савхи үйлдвэрлэхэд зарцуулах эрчим хүчний хэрэглээ тухайн аж үйлдвэрийн бусад дундаж үйлдвэртэй харьцуулахад даруй 50% буурсан байна. Ингэснээр жилд 2,700 тн нүүрс хүчлийн хий (CO₂) бууруулах юм.

³³ Савхи шевроны аж үйлдвэрийг ногооруулах нь: Вьетнам дахь судалгаа, Дыраар 2011. PB8-Greening the Leather Tanning Industry: A study from Vietnam, EEPSEA (Economy and Environment Program for Southeast Asia) POLICY BRIEF • No. 2011-PB8 <https://idl-bnc.idrc.ca/dspace/bitstream/10625/48829/1/IDL-48829.pdf>

³⁴ Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний тайлан-Environmental Impact Assessment Report

³⁵ Бохир ус цэвэршүүлэх систем-Waste Water Treatment Systems

³⁶ Vietnamese Dong=0.000045 US Dollar

³⁷ Saigon TanTec Ltd.: DEG (Германы Хөрөнгө оруулалт болон Хөгжлийн Нийгэмлэг)-ийн төсөл 2010 онд хэрэгжүүлсэн.

ХАВСРАЛТ 1
ОХУ-ыг Дэлхийн Худалдааны байгууллагад элссэнтэй холбоотойгоор хөнгөн үйлдвэрлэлд дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээ
Оросын арьс шир үйлдвэрлэгчдийн холбооноос гаргасан зөвлөмж/

Арга хэмжээний нэр	Мөрдөх хугацаа	Хүлээгдэж буй үр дүн	Шаардагдах эрх зүйн орчин	Арга хэмжээний эдийн засгийн үндэслэл
I. Арьс шир болон гутлын салбарыг дэмжих арга хэмжээ				
1. Гааль-тарифын бодлого				
1.1. Үйлчилж буй түүхий арьс шир (код ТН ВЭД 4101, 4102, 4103)-ний экспортын татвар /1 тонн тутам 500 евро/ хэвээр үлдээх	ДХБ-ын гэрээг баталсны дараа, байнга	а) Арьс ширний үйлдвэрлэлийн хэмжээг 2200 сая кв. дм-т байлгах б) Жижиг болон "моно" /нэг үйлдвэрлэл түшиглэсэн/ хотуудад ажлын байр хадгалах (100 мянгаж ажилчин -жижиг аж үлдвэр) в) Түвшин бүрийн төсөвт жилд татвараас олох орлогыг 3 тэрбум рубль байлгах	Засгийн газрын 2006.12.23-ны 795 дугаар тогтоолыг хүчинтэй байлгах.	1) ОХУ нь 2001 онд арьс шир, гутлын үйлдвэрлэлийн түүхий эдийн экспортын татварыг 1 тонн тутам 500 еврогоор тогтоосон нь тус салбарын хөгжилд эергээр нөлөөлсөн. 2010 он хүртэл үйлдвэрлэлийн жилийн өсөлт 15% байсан. 2011 онд бүрэн боловсруулсан арьс ширний экспорт 30% хүрсэн. Түүхий эдийн хомсдлоос үйлдвэрлэлийн ачаалал дөнгөж 63%-тай байна. 2) ДХБ-ын шаардлагын дагуу экспортын хураамжийг 2.5 дахин бууруулах нь түүхий эдийн экспортыг үлэмж нэмэгдүүлэх бөгөөд түүхий арьс ширний экспорт 90 дахин нэмэгдэх бол, үйлдвэрлэлийн хэмжээ 3.7-4 дахин буурах төлөвтэй байна. Ингэснээр тус салбараас орох төсвийн орлого 14 дахин буурна гэж тооцоолсон байна.
1.2. Хагас боловсруулсан арьс ширний экспортын татварыг 10% хүртэл нэмэгдүүлэх, ингэхдээ 1 тонн тутам 450 еврогоос доошгүй байх	Байнга	а) Хагас боловсруулсан арьс ширийг гүйцэд боловсруулах замаар бүрэн боловсруулсан арьс ширний үйлдвэрлэлийн хэмжээг 500 сая кв.дм болтол нэмэгдүүлэх. б) Ажлын байрны тоог 5 мянгаар нэмэгдүүлэх. в) Бүрэн боловсруулсан арьс ширний экспортыг 2 дахин (600 сая кв. дм-с 1,15 тэрбум кв. дм) нэмэгдүүлэх. г) Төсвийн орлогыг 520 сая рубльээр нэмэгдүүлэх.	"Хагас боловсруулсан арьс шир (код ТН ВЭД 4104 11, 4104 19) -ний экспортын татварын хэмжээг 10% хүртэл хувиар /1 тонн тутам 450 еврогоос доошгүй байх/ нэмэгдүүлэх" тухай Засгийн газрын тогтоолыг батлах.	Жил бүр түүхий эдийн гуравны нэг хүртэлх (30 мянга хүртэлх тонн) хувийг экспортлж байгаа нь дотоодын үйлдвэрлэлүүдийг бүрэн хүчин чадлаараа ажиллах боломжийг бууруулахаас гадна дотоод дахь түүхий болон хагас боловсруулсан арьс ширний үнийг өсгөнө. Их хэмжээний экспорт нь 5 мянга гаруй ажлын байрыг цомохтоход хүргэж болзошгүй байна. /Тооцоолсны дагуу түүхий эдийг хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн болоход 1 ажилчин, бүрэн боловсруулахад 6 ажилчин шаардлагатай/. Хагас боловсруулсан арьс ширний үйлдвэрлэл нь нэмүү өртөг бага шингэсэн, техник технологийн шинэтгэл явуулах хөрөнгө мөнгөгүй, бохирдлын асуудал шийдвэрлэх боломж муутай зэргээс үүдэн ОХУ-ыг "бохир технологийн"-ийн улс болж байна.

ХАВСРАЛТ 2

ОХУ-ын арьс ширний үйлдвэрлэлийн эрх зүйн орчин

№	Эрх зүйн зохицуулалтын нэр, дугаар, огноо
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 108, 2016.02.17 (Төрийн байгууллагуудын хэрэгцээний захиалга) /Постановление Правительства РФ от 17.02.2016 № 108 (Госзаказ).pdf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 1285, 2015.11.28 (Хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүний экспортод түр хориг тавих тухай) /Постановление Правительства РФ от 28_11_2015 N 1285 (Временный запрет на вывоз полуфабриката).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 162-ФЗ, 2015.06.29 (Стандарт тогтоох тухай) /Федеральный закон от 29.06.2015 № 162-ФЗ (О стандартизации).docx/
	Эдийн засгийн хөгжлийн сайдын тушаал № 385, 2015.06.22 (Материаллаг бус хөрөнгийн үнэлгээ) /Приказ Минэкономразвития от 22.06.2015 № 385 (оценка нематериальных активов).docx/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 378, 2015.04.21 (Хагас боловсруулсан арьс ширний экспортод түр хориг тавих) /Постановление Правительства РФ от 21.04.2015 № 378 (временный запрет на экспорт кожевенного полуфабриката).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 214, 2015.03.12 (Дэмжлэг) /Постановление Правительства РФ от 12.03.2015 № 214 (субсидии).pdf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын захирамж №15-р, 2015.01.13 (ДЯЯ) /Распоряжение Правительства РФ от 13.01.2015 № 15-р (МВД).pdf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 1212, 2014.11.15 (Хүүхдийн бараа, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд дэмжлэг үзүүлэх) /Постановление Правительства РФ от 15.11.2014 N 1212 (субсидии ИДТ инвестпроекты).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 1179, 2014.11.08 (Хүүхдийн бараа, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд дэмжлэг үзүүлэх, аж үйлдвэрийн парк) /Постановление Правительства РФ от 08.11.2014 N 1179 (субсидии ИДТ промышленные парки).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын захирамж №1162, 2014.11.04 (Хүүхдийн бараа, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд дэмжлэг үзүүлэх) /Постановление Правительства РФ от 04.11.2014 N 1162 (субсидии ИДТ НИОКР).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 826, 2014.08.19 (Хагас боловсруулсан арьс ширний экспортод түр хориг тавих) /Постановление Правительства РФ от 19.08.2014 № 826 (временный запрет на экспорт кожевенного полуфабриката).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 791, 2014.08.11 (Төрийн байгууллагуудын хэрэгцээнд импортын бараа бүтээгдэхүүнийг хэрэглэхгүй байх) /Постановление Правительства РФ от 11.08.2014 № 791 (запрет на допуск иностранных товаров для нужд госзаказа).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 180, 2014.03.07 (Хөнгөн үйлдвэрлэлийн хураан авсан бараа, бүтээгдэхүүний жагсаалт) /Постановление Правительства РФ от 07.03.2014 № 180 (перечень изъятых и конфискованных товаров легкой промышленности).rtf/
	ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 73, 2014.02.03 (Экспортын хориг тавьж болзошгүй бараа бүтээгдэхүүний жагсаалт) /Постановление Правительства РФ от 03.02.2014 № 73 (перечень товаров, в отношении которых может быть введен запрет на экспорт).rtf/

ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 4, 2014.01.03 (Дэмжлэг) /Постановление Правительства РФ от 03.01.2014 № 4 (субсидии).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 1292, 2013.12.26 (Цорын ганц нийлүүлэгч) /Постановление Правительства РФ от 26.12.2013 № 1292 (единственный поставщик).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 317, 2013.04.10 (Бохирдуулагч бодисын хэрэглээг бууруулах төлөвлөгөө) /Постановление Правительства РФ от 10.04.2013 № 317 (план снижения сбросов загрязняющих веществ).rtf/
Холбооны хууль №275-ФЗ, 2012.12.29 (Батлан хамгаалах салбарын хэрэгцээт бараа, бүтээгдэхүүний захиалга) /Федеральный закон от 29.12.2012 № 275-ФЗ (о государственном оборонном заказе).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 843, 2013.04.10 (Батлан хамгаалах үйлдвэрлэлийн бүртгэл) /Постановление Правительства РФ от 21.08.2012 № 843 (реестр оборонно-промышленного комплекса).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 372, 2009.04.30 (НӨАТ-аас чөлөөлсөн импортын тоног төхөөрөмжийн жагсаалт) /Постановление Правительства РФ от 30.04.2009 № 372 (перечень импортируемого оборудования, не облагаемого НДС).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 614, 2008.08.18 (Химийн бодис, материалын хураамж) /Постановление Правительства РФ от 18.08.2008 № 614 (пошлины на химические материалы).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 66, 2007.02.03 (Бараа бүтээгдэхүүний дахин экспорт) /Постановление Правительства РФ от 03.02.2007 № 66 (резэкспорт товаров).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 24, 2007.01.18 (Түүхий арьс ширний экспортын татвар) /Постановление Правительства РФ от 18.01.2007 № 24 (пошлины на экспорт сырых шкур).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 718, 2006.11.27 (Импортын тоног төхөөрөмжийн татвар) /Постановление Правительства РФ от 27.11.2006 № 718 (пошлины на импортное оборудование).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 618, 2006.03.24 (Импортын тоног төхөөрөмжийн татвар) /Постановление Правительства РФ от 24.03.2006 № 168 (пошлины на импортное оборудование).rtf/
ОХУ-ын Засгийн газрын тогтоол № 596, 2005.10.05 (Импортын тоног төхөөрөмжийн татвар) /Постановление Правительства РФ от 05.10.2005 № 596 (пошлины на импортное оборудование).rtf/

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

БНХАУ

- <http://en.chinaleather.org/>
- http://www.tdap.gov.pk/doc_reports/TDAP%20REPORT%20ON%20LEATHER%20MARKET%20IN%20CHINA.pdf
- http://www.worldleathercongress2015.com/documents/13/china_tanning_footwear_industry_clia@wlc2015milan.pdf
- http://www.dsir.gov.in/reports/isr1/Leather%20and%20Footwear/3_6.pdf
- <http://chinawaterrisk.org/resources/analysis-reviews/leather-time-for-business-unusual/>

ОХУ

- <http://www.souzkogevnikov.ru/zakonodatelstvo/>
- <http://www.kommersant.ru/doc/2866808>
- <http://utmagazine.ru/posts/10564-ekonomika-rossii-cifry-i-fakty-chast-11-legkaya-promyshlennost>
- <http://www.kptf.ru/images/company/Presentation.pdf>

БНЭУ

- Indian Leather & Tanning Industry. Profile 2010
- 2.Emerging trends: indian leather industry. indian leather industry poised to grow manifolds- <http://www.onicra.com/images/pdf/Publications/Leather-industry-report-Transparent.pdf>
- Report of Working Group on Leather & Leather Products Twelfth Five Year Plan Period (2012-17)Indian Leather Development Programme http://dipp.nic.in/English/Schemes/Dept_Leather.aspx

БНТУ

- *Organize sanayi bulgeleri kanunu* - www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4562.doc
- 3evre kanunu - https://www.csb.gov.tr/dosyalar/images/file/osb_recep%20akdeniz.pdf
- 3.Enerji Piyasası Düzenleme Kurul Kararı - <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151231M4-40.pdf>
- Yatırımlarda devlet yardımları hakkında karar - <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>
- Deri ve deri mamulleri sanayi -   türkiye cumhuriyeti - ekonomi bakanlıđı, 2016 :https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-051197;jsessionid=b0My_nzEijhBIMTUeh-xnUoltuHwljiaRXSzaPABgzRYEWYh2a2_!1837375366
- Deri ve Deri  rnleri İmalatı Sanayi Sektör Raporu, (2015)
- http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/ISO_Deri_ve_Deri_Urunleri_Imalati_Sanayi_Sektor_Raporuv2_2015-3982.pdf
- Ham deri tabaklama izin MET sonuçları belgesi –www.csb.gov.tr/db/ippc/izirikbelge/izirikbelge1370.docx
- http://www.aski.gov.tr/Yukle/dosya/tarife_ucret/Tarife.pdf
- <http://www.izsu.gov.tr/Pages/standartPage.aspx?id=65>
- <https://isu.gov.tr/sufiyatları/>

УИ.МН
СУДАЛГААНЫ САН